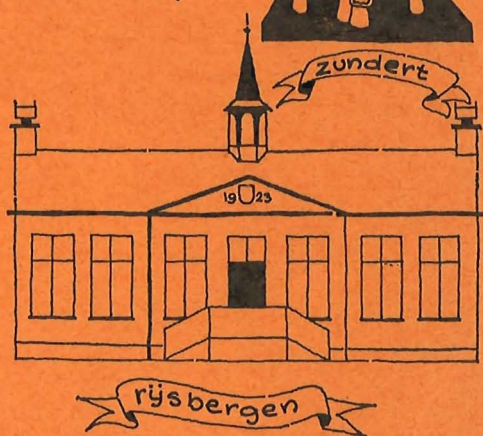
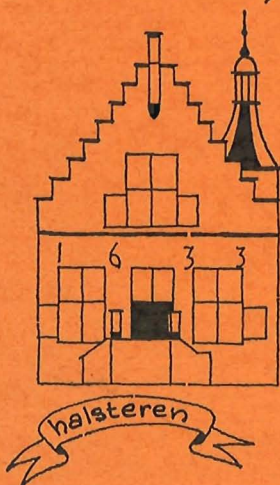
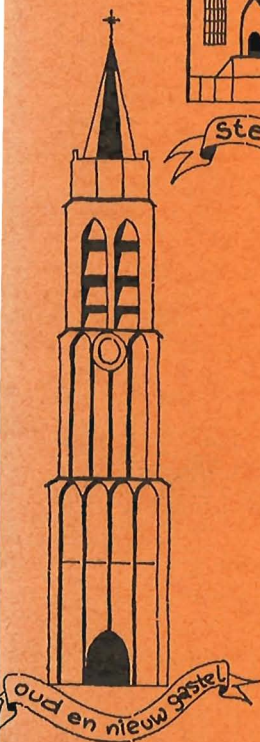
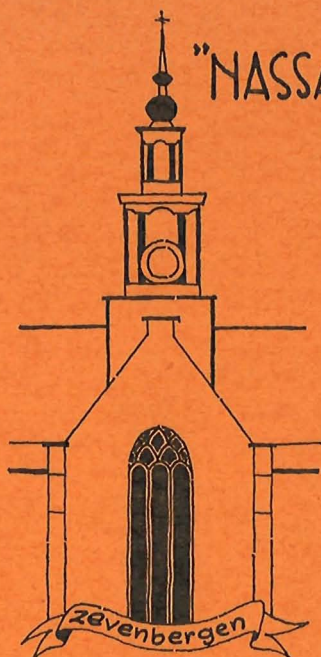
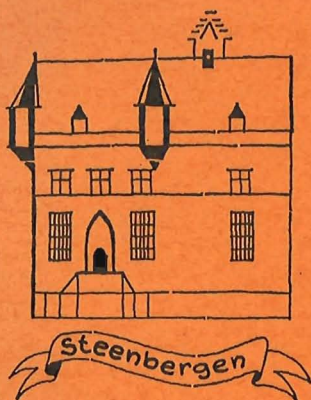

PUBLIKATIES VAN
HET ARCHIVARIAAT

"NASSAU BRABANT"

1. HEERLIJKHEID EN HEREN VAN ZEVENBERGEN

**Publikaties van het Archivariaat
„Nassau-Brabant”**

**1. HEERLIJKHEID EN HEREN VAN
ZEVENBERGEN**

DEEL I

(c. 1280)—1453

UITGEGEVEN DOOR HET ARCHIVARIAAT, MEI 1968.

Ter inleiding.

De bestuurscommissie van het streekarchivariaat heeft de wens uitgesproken, om te komen tot een gebundelde uitgave van wetenswaardigheden uit de geschiedenis der aangesloten gemeenten. Nu de ordening van de archieven vrijwel voltooid is, lijkt haar de tijd gekomen tot het verwezenlijken van een volgend doel van het archivariaat. Her en der worden weliswaar bijdragen geleverd en gepubliceerd, doch deze gaan in feite de meeste gemeentenaren voorbij. Worden die artikelen in wetenschappelijke tijdschriften opgenomen, dan zijn zij ingesteld op het daar gewenste niveau, dat voor de doorsnee belangstellende misschien wel te hoog ligt. Er is dan ook gezocht naar een mogelijkheid, om te geraken tot een meer populaire verwerking van de historische stof. Uit een aantal voorstellen is uiteindelijk gekozen voor deze vorm, die een periodieke verschijning van 4 afleveringen per jaar beoogt, waarvan het eerste deeltje nu ter tafel ligt.

Het archivariaat „Nassau-Brabant”, dat in 1955 als eerste in Noord-Brabant van start ging onder dr. F. Brekelmans, momenteel stadsarchivaris van Breda, bestrijkt nu zes gemeenten: Zevenbergen, Steenbergen, Zundert, Oud en Nieuw Gastel, Halsteren en Rijsbergen. Tussen deze gemeenten bestaat weinig of geen geografische of historische samenhang. Blikken wij in de geschiedenis terug, dan zijn er twee Nassau- of Oranje-heerlijkheden in te onderkennen, twee onderdelen van het markiezaat van Bergen op Zoom en twee dorpen uit de baronie van Breda. Men zou in zekere zin toch van een eenheid kunnen spreken, omdat het archivariaat op een toevallige doch daarom niet minder merkwaardige manier een geheel juiste weerspiegeling is van de vroegere bestuurlijke indeling van West-Brabant. Sedert enige jaren verleent het archivariaat tevens diensten aan de drie grote waterschappen in de streek: het heemraadschap van Mark en Dintel; het heemraadschap van de Roosendaalsche en Steenbergse Vliet en het hoogheemraadschap van de Brabantse Bandijk. Ook deze min of meer toevallige omstandigheid blijkt een zeer gelukkige te zijn, omdat in deze streek geen gedegen geschiedenis te beoefenen is met voorbijgaan van de waterstaat.

De bestuurscommissie wil het archivariaat een taak laten vervullen in het sociaal-culturele vlak, welke taak de gemeentebesturen bij de oprichting van het streekarchivariaat van meet af aan voor ogen heeft gestaan. Deze dienst ordent en beheert de archieven van de gemeenten; hij zoekt de oude stukken op en geeft de gemeentebesturen op een breed terrein rapport en advies: van oeroude rechten tot de eigendom van een rioolputje, om maar eens twee extreme voorbeelden te nemen. De archieven van de gemeenten

staan vooral de administratie ten dienste. Doch zij bevatten ook een schat aan grote en kleine wetenswaardigheden, die ongetwijfeld de belangstelling van de inwoners trekken. Van de andere kant zijn zij het eigendom van de gemeenschap, die er recht op heeft, indien zij dat wenst, te weten wat in de oude boeken geschreven staat. Het is uit deze, overigens geheel normale overweging voortgekomen, dat de commissie verlangde naar een serie publikaties, afgestemd op de eigen gemeentenaren.

Een uitgave als deze moet aan enkele voorwaarden voldoen. Allereerst moet zij aktueel zijn in die zin, dat zij interessante gegevens uit de streek aan het licht brengt. Zij beoogt derhalve geen verantwoording te geven van het huidige maatschappelijk bestel, nog minder een prognose van de toekomst. Zij grijpt integendeel eer terug op het verleden, en dat terecht, omdat ondanks de ingrijpende veranderingen en vernieuwingen van onze dagen nog altijd de oude zegswijze bewaardheid is, dat het heden slechts uit het verleden verklaard kan worden. De publikaties zijn afgestemd op een breed publiek; zij zijn allereerst bedoeld voor de inwoners der gemeenten. Wij vertrouwen, dat de belangstellenden in de streekgeschiedenis door deze publikaties zullen inzien, dat de begrippen geschiedenis en „geleerdheid” zich niet persé behoeven te dekken. De derde voorwaarde vloeit eigenlijk uit de twee andere voort; omdat concrete onderwerpen uit de geschiedenis der gemeenten en waterschappen worden genomen, zullen deze publikaties sterk aan de streek gebonden zijn.

Bij deze samenstelling van het archivariaat zal het niet te verwezenlijken zijn, dat elke gemeente of waterschap in iedere jaargang met een bijdrage vertegenwoordigd is. Daar er zes participanten zijn (negen met de waterschappen meegerekend) en er per jaar slechts vier afleveringen verschijnen, is het duidelijk, dat van één gemeente of waterschap hoogstens om de twee jaren een artikel kan worden verwacht. Uiteraard zal naar een billijke verhouding worden gestreefd. Dit neemt niet weg, dat hier en daar enig geduld moet worden betracht. Sommige onderwerpen zullen méér vooronderzoek vergen dan andere; van de bewerkers kan moeilijk worden geëist, dat zij een bepaald artikel voor een bepaalde aflevering klaar hebben. Ook dit is een motief geweest voor het kiezen van deze vorm van verschijnen, waar enige vrijheid voor het bewerken der onderdelen overblijft. Artikelen, die voor een aflevering te groot zijn, worden in twee of meer delen gesplitst; deze eerste aflevering is daarvan al een voorbeeld. Voor de lezers houdt dit niet het minste bezwaar in, daar zij de afleveringen kunnen rangschikken of binden volgens hun eigen behoefte.

De bijdragen, die in deze serie zullen worden opgenomen, preten-deren niets anders te zijn dan een voor leken verteerbare stof uit

de geschiedenis der gemeenten en waterschappen. Wat geboden wordt, zal wetenschappelijk verantwoord zijn; doch de bewerkers hopen hun vaktechnisch woordenboek te vergeten en overigens de toon te vinden, dat hun produkten door eenieder te lezen en te verteren zijn. Het ligt in de bedoeling deze serie van jaar tot jaar voort te zetten; volgens de archivariissen is er voldoende stof voorhanden. Mettertijd zal de serie een waardevol bezit kunnen vormen voor de belangstellenden in de geschiedenis van de streek.

Enerzijds zelf door nieuwsgierigheid geprikkeld, anderzijds stellig ervan overtuigd, dat de belangstelling is gewekt en wellicht nog groter wordt, laat ik dit eerste nummer van de „Publikaties van het archivariaat „Nassau-Brabant”, mede namens de overige commissieleden, het daglicht ingaan.

De voorzitter van het gemeenschappelijk
archivariaat „Nassau-Brabant”,

H. E. M. SCHAMINÉE

burgemeester van Zevenbergen.

NOTA

De **administratie** van deze publikaties wordt gevoerd door het secretariaat van het gemeenschappelijk archivariaat „Nassau-Brabant”, p/a Gemeentehuis, Zevenbergen (tel. 01680—3900). Abonnementen, adreswijzigingen, reclames e.d. dienen aan dit adres te worden opgegeven.

Overeenkomstig het besluit der commissie van het archivariaat worden de eerste vier deeltjes van de jaargang 1968 **gratis** ter beschikking van de intekenaren gesteld. Het volgend jaar zal het abonnementsgeld worden gevraagd. Over de wijze van betaling zal t.z.t. een mededeling worden gedaan.

De **redactie** berust bij de archivaris, A. Delahaye, Turnstraat 6, Zundert (tel. 01696—3385).

HEERLIJKHEID EN HEREN VAN ZEVENBERGEN

DEEL I

(c. 1280)—1453.

INLEIDING.

De oorsprong van stad en land van Zevenbergen ligt in het duister. Over de heren van Strijen, die men het eerst als heren van Zevenbergen ziet optreden, is weliswaar vrij veel gepubliceerd, doch over het ontstaan van Zevenbergen zelf is tot heden weinig concreets naar voren gebracht. Dit is slechts een constatering, die in geen enkel opzicht een verwijt wil zijn. De bronnen zijn nu eenmaal schaars en onduidelijk, zodat zij niet veel kans bieden tot een exacte reconstructie van de eerste periode in het bestaan van de heerlijkheid. Al pretendeert deze studie geenszins een pasklaar antwoord te geven op alle vragen, toch wil zij de bestaande archiefstukken behandelen en toelichten, om zodoende althans een benaderend beeld te geven van de wording en het bestuur van het land van Zevenbergen.

Voor Zevenbergen, zoals trouwens voor het grootste deel van West-Brabant, kan men zich niet duidelijk genoeg realiseren, dat het eerste grondgebied pas tegen het midden van de 13e eeuw als een volkomen nieuwland uit het water is opgerezen. Dan komt in West-Brabant de ene na de andere plaats op; in deze tijd begint een grote serie van uitgiften van woeste gronden, die voor de de turfnering of de cultivatie in gebruik werden genomen. Vrij spoedig daarna wordt een heel primitief en aarzelend begin gemaakt met bedijkingen van land, dat van nature enigszins beschermd was (omdat het iets hoger lag), en slechts een kleine omkading nodig had om bij de normale vloed en vrij te blijven. In het begin van de 13e eeuw waren verschillende gronden drooggevallen of voldoende aangeslibt, die betrekkelijk kort tevoren nog geheel met de zee gemeen lagen. De primitieve eerste omkadingen waren bij normale waterstanden wel voldoende, doch niet bestand tegen stormvloed, zodat niet altijd behouden bleef, wat eenmaal gewonnen was. Bij de laatste grote transgressiefase, die omstreeks 1300 inzette en vermoedelijk niet langdurig is geweest, moeten reeds in gebruik zijnde gronden weer verloren zijn gegaan. Exacte gegevens hierover zijn echter niet bekend. Omstreeks die tijd ziet men in de bronnen wel een duidelijke stopzetting der uitgiften van gronden.

Er moet dan ook ernstig rekening worden gehouden met de grote mogelijkheid, dat bescheiden en gegevens over uitgiften en cultivaties van gronden, die ogenschijnlijk op verschillende gebieden slaan, althans in deze geest zijn opgevat, geheel of gedeeltelijk op reeds oudere gronden betrekking hebben, die opnieuw verworven moesten worden.

Over het algemeen kan men stellen, dat in deze streek, waar de inbezitname van de slikken begint, de gronden tot een hoogte van c. 1 M. + N.A.P. pas in de 12e eeuw door natuurlijke oorzaken vrij zijn gekomen. In deze tijd mag men nog niet denken aan gewaagde en technisch moeilijke dijkages: als er een kunstmatige bescherming is geweest, dan heeft deze bestaan in een vrij primitieve omkading. Enigszins, doch nog niet geheel veilig waren de gronden boven een hoogte van c. 2 M. + N.A.P.

Van de juiste geografische toestand van West-Brabant kan men zich slechts zijdelings een voorstelling maken, door zich dat als land voor te stellen, wat als zodanig in de oorkonden is genoemd, of wat als bewoond en gecultiveerd land uit de gegevens kan worden afgeleid. De rest moet worden gezien als een groot waterland. Waarschijnlijk mag er op dit tijdstip niet eens van buitenwateren, zee-armen of brede riviermonden gesproken worden. Schelde, Maas en Rijn stroomden ver achter de huidige kust (landinwaarts!) in het open water uit. Er bestond (misschien!) een uitgestrekt wadden-gebied, doch over het algemeen moet gesteld worden, dat vrijwel geheel West-Brabant, nu ver landinwaarts gelegen, direkt aan de zee lag. Deze toestand wordt nader bevestigd door de gegevens van de bodem, zoals de hoogten, de grondsoorten en de lagen, terwijl de chronologie der inbezitname en cultivatie van het gebied vermoedelijk exact of zeer dicht benaderend wordt aangegeven door het jaartal, waarin de onderscheiden plaatsen voor het eerst in de geschiedenis verschijnen. Uiteraard is het mogelijk, dat een plaats al bestond vóórdat haar naam schriftelijk werd vastgelegd en overgeleverd, doch dit kan hoogstens voor een korte tijd worden aangenomen. Enkele decennia zijn het uiterste maximum; een eeuw of meer is beslist niet te aanvaarden.

De vraag zou nog kunnen opkomen, of en wanneer deze streek vóór de 12e eeuw bewoond en gecultiveerd is geweest. De hogere gronden van Zundert en Rijsbergen hebben in de Romeinse periode ongetwijfeld bewoning gehad. Des te opmerkelijker is het, dat in de lagere gebieden van West-Brabant geen enkele vondst uit die periode en later is gedaan, waardoor in feite al genoeg vaststaat, dat er tot de 13e eeuw geen bewoning is geweest. In dit licht van archeologie en bodemkunde kan het zogenaamde graafschap Strijen, waarmede Zevenbergen verband zou hebben gehouden en dat teruggedevoerd wordt tot de 7e eeuw, enkel als het produkt worden

beschouwd van een opgeblazen fantasterij, gepuurd uit enige teksten, die trouwens inmiddels door een ieder als vals zijn erkend. Vóór de 12e eeuw is het land van Strijen een geografisch vraagteken, daar toen vermoedelijk nog niets van het latere land door de zee vrij was gegeven.

Hier en daar in de geschiedkundige bronnen en vooral in de historische litteratuur is evenwel de indruk gewekt, dat het laagland van West-Brabant wel degelijk al veel vroeger bestond en bewoond was. Het oude „graafschap” Strijen wordt momenteel door allen als een paskwil beschouwd. Het juiste inzicht, dat uiteindelijk toch gewonnen heeft, keerde zich af van de foutieve titel, terwijl aan het geografisch bestaan van het land van Strijen vanaf de 10e eeuw (en onder invloed van bepaalde legenden en vervalsingen zelfs vanaf het midden der 7e eeuw!) toch nog expliciet of zijdelings wordt vastgehouden. Laat men de legenden los en beperkt men zich tot de exacte feiten van geschiedenis en bodem, dan wordt het probleem een stuk eenvoudiger, omdat ten aanzien van Strijen in de 12e eeuw met een schone lei begonnen kan en moet worden.

Welke kwalificatie aan dat land van Strijen gegeven moet worden, kan men beter in het midden laten; de juiste tijd van zijn begin sluit overigens volkomen uit, dat de titel van graafschap nog aan bod zou kunnen komen. De naam van Strijen (of Striene) komt voor het eerst tegen het einde van de 12e eeuw voor in een akte, waarin hertog Hendrik I van Brabant aan Godfried van Schoten het land van Breda in leen geeft: „met de vennen tot aan Strine” 1). Dan zijn de eerste heren van Strijen, Willem I en zijn broer Hugo, pas enkele jaren bekend 2). Zij hebben het land van Strijen in leen gekregen van de graaf van Holland. Nadien is hun heerlijkheid Hollands leen gebleven; nagenoeg op de zuidgrens van het land van Strijen heeft de grens tussen Holland en Brabant na een serie moeilijkheden zich uiteindelijk gefixeerd. De uitgifte van het land van Strijen is niet bewaard gebleven. Hierdoor is het juiste jaar van het ontstaan der heerlijkheid onbekend en weet men bovendien niets over de uitgestrektheid van het gebied, dat de heren van Strijen gekregen hebben.

Bij de reconstructie van de oude heerlijkheden is dikwijls een kapitale fout gemaakt. Bij de uitleg der uitgiften van heerlijkheden werd zonder meer aangenomen, dat de graaf van Holland een **grondgebied** uitgaf, een gebied dat reeds geheel of voor het merendeel vrij van het water was. In de meeste gevallen heeft hij een **waterland** uitgegeven, misschien doch niet noodzakelijk tegen reeds gewonnen land gelegen, dat op zijn beurt binnen afzienbare tijd voor bedijking in aanmerking kwam. De heren van Vossemeer bijvoorbeeld verkregen in 1410 en 1415 hun heerlijkheid, waarvan zij

kort na 1410 een klein stuk bedijkten, terwijl zij over de winning van de rest (toch reeds hun heerlijkheid!) ruim 5 eeuwen hebben gedaan. Het heeft in andere heerlijkheden niet anders gelegen. Zeer goed mogelijk is, dat de eerste heren van Strijen in de 12e eeuw het gehele gebied van de latere heerlijkheid ineens hebben gekregen, aangewezen en afgebakend in een waterland, waar de aanzet van een verlanding de aanwijzing van de grenzen reeds mogelijk maakte. Het in cultuur zijnde deel kan aanvankelijk zeer klein zijn geweest.

In dezelfde tijd, dat het land van Strijen verschijnt, sprak de graaf van Holland bepaalde aanspraken uit op het land van Breda. In 1200 werd het geschil tussen hem en de hertog van Brabant geregeld 3). Daarin is tevens een uitspraak gedaan over het grondgebied tussen Striene en Waalwijk, dat als Brabants leen door de graaf van Holland werd erkend. Over het land van Strijen zelf wordt in het verdrag met geen woord gerept; dit is derhalve niet in het geding geweest. Door deze akte wordt het zijdelings als een Hollands leen bevestigd. Over de juiste begrenzing zijn weinig exacte gegevens bekend. Wel moet worden aangenomen, dat de heerlijkheid Strijen in het zuiden aan het land van Breda raakte. In het noorden strekte zij zich waarschijnlijk uit tot aan het reeds bestaande vasteland van Zuid-Holland. In het oosten heeft de grens tussen Zevenbergen en Waalwijk gelegen; ook hier is het waarschijnlijk, dat de latere grens tussen Zevenbergen en het land van Breda (ruwweg: van Terheijden naar Moerdijk) teruggevoerd moet worden naar de eerste periode van de opkomst van Strijen. Overigens hebben zich aan deze kant de meeste geschillen voorgedaan over de juiste grens; Hugeman van Zevenbergen schrijft in 1388, dat oorspronkelijk de gebieden van Zevenbergen en van Geertruidenberg aan elkander raakten. In het westen strekte het land van Strijen zich uit tot voorbij Steenberg en de Heen; daar zijn de gorzen van de heren van Strijen bekend en de wateren aldaar hebben nog lang de naam van Strijen of Striene gedragen. Zonder bezwaar mag aangenomen worden, dat de gesteldheid van dit gebied geheel anders was dan de huidige, doch onmogelijk kan worden aanvaard, dat het in de 12e eeuw reeds een totale verlanding was, die eventueel door de St. Elisabethsvloed van 1421 weer in stukken is geslagen. Dat Strijen „het gehele westen van de provincie Noord-Brabant” omvat zou hebben, zoals Van Rheineck Leysius meent 4), wordt enerzijds door geen enkel gegeven gedekt, en is anderzijds een duidelijk teken van 's mans onbegrip over de toenmalige geografische en waterstaatkundige situatie van de streek.

Graaf Floris III (die in 1190 stierf), verklaarde in een ongedagtekend stuk, dat Willem van Strijen, zijn broer Hugo en zijn zusters het goed Heiligenberg, onder het bisdom Luik gelegen, aan de abdij van Ter Does hadden geschonken 5). Dit goed plaatst men

onder Niervaart, het huidige Klundert. In 1242 en 1244 zijn de gebroeders Willem, Hugo en Hendrik van Striene genoemd 6). Zij waren zonen van Willem van Striene, die in 1243 voor het laatst is vermeld 7). Onduidelijk is, of deze identiek is met de vóór 1190 genoemde heer van Strijen, of dat er tussen deze en de latere Willem nog een generatie méér moet worden aangenomen. Voor Zevenbergen doet dit trouwens niet veel terzake, daar de heerlijkheid pas veel later opkomt.

1. UIT STRIJEN GESPLITST. WILLEM HUGEMANSZOOM, (1283) - (1293).

In een leenregister van het jaar 1361, waarin de lenen vrij scherp van elkander te onderscheiden zijn, komt onder het land van Strijen als tweede Zevenbergen voor 8). In een verhef van de heerlijkheid Zevenbergen door de heer van Gaesbeke, Putten en Strijen op de heer van Zevenbergen uit het jaar 1365 wordt gezegd, dat de heerlijkheid Zevenbergen ontstaan is uit de scheiding of deling van twee broers van Strijen 9). Deze mededeling, vermoedelijk minder dan een eeuw na het feit neergeschreven, is waarschijnlijk wel betrouwbaar. De latere feiten wijzen trouwens wel uit, dat Zevenbergen op een bijzondere manier met Strijen verbonden was.

Willem IV van Strijen noemt in 1290 Willem Hugemanszoon zijn neef 10); deze was de zoon van Hugo, die in de akten van 1242 en 1244 is genoemd. Die Willem Hugemanszoon komt tegen het einde van de 13e eeuw als eerste heer van Zevenbergen voor. In de eerste tijd van het bestaan der heerlijkheid mag de „scheiding van twee broers” zeker niet opgevat worden in deze zin, dat Zevenbergen volledig van Strijen zou zijn afgescheiden. De voorhanden oorkonden wijzen er integendeel op, dat de heer van Strijen aan zijn neef een deel van zijn gebied als achterleen heeft gegeven, dat zich nadien tot een afzonderlijke heerlijkheid ontwikkelde, zich uit het leenverband met Strijen probeerde los te maken, en waarschijnlijk vrij vlug naar het direkte leenverhef van de graaf van Holland heeft gestreefd.

Het juiste tijdstip van het begin der heerlijkheid Zevenbergen is niet bekend. Nemen wij de mededelingen uit de leenregisters letterlijk op, waar sprake is van een scheiding of deling tussen twee **broers**, dan zou Hugo de eerste heer van Zevenbergen zijn geweest. Dit is in zoverre mogelijk, dat er tussen 1244, als wij van de gebroeders Willem en Hugo vernemen, en 1283, als Willem Hugemanszoon voor de eerste keer als heer van Zevenbergen voorkomt, een vrij lange periode ligt, waarin heel wat aanleidingen tot moeilijkheden konden ontstaan tussen twee broers, die gezamenlijk de heerlijkheid Strijen bezaten. Willem heeft, omdat hij de oudste was, als heer van Strijen gefungeerd, doch Hugo had er eveneens be-

paalde rechten en inkomsten. Er bestaat echter geen enkel gegeven, dat Hugo als heer van Zevenbergen aanwijst. Het is dan ook goed denkbaar, dat Willem Hugemanszoon bij de dood van zijn vader Hugo geen genoeg heeft genomen met het aandeel van zijn vader in de heerlijkheid en diens ondergeschikte positie, doch dat hij een deel van de heerlijkheid voor zich heeft opgeëist. Zelfs in dit geval kan nog van een scheiding tussen twee broers gesproken worden.

Er is trouwens aan ander gegeven, dat de opkomst van het land van Zevenbergen nader toelicht. Duidelijk is namelijk, dat de inbezitname en de cultivatie van nieuwe gronden geografisch en chronologisch moet aansluiten aan het nieuwe gebied ten zuiden van Zevenbergen. In het land van Gastel, dat oorspronkelijk ook Oudenbosch en Hoeven omvatte, zijn voor het eerst in 1275 woeste gronden uitgegeven. Onder het gebied van Klundert is sinds 1244 sprake van een hoeve of goed, de Heiligenberg genaamd; ook daar was een jonge cultivatie aan de gang. Tussen Ansekerke en Lindonk, wier juiste plaats onbekend is, doch die ten oosten van Zevenbergen gelegen hebben, gaf de heer van Breda in 1267 aan de lieden van Steenberg 17 hoeven land uit 11), die later aan de St. Pietersabdij van Gent zijn gekomen. De ontginning van het land — want dit is het ongetwijfeld — is vanuit het zuiden, het zuidwesten en zuid-oosten van Zevenbergen stap voor stap geschied. Het latere land van Zevenbergen komt natuurlijkerwijs na de andere aan de orde. Lieten wij boven de mogelijkheid nog open, dat het land van Zevenbergen tussen 1244 en 1283 uit de heerlijkheid Strijen is gesplitst, dan dwingt de geografische situatie toch ertoe dit feit dichter bij 1283 dan bij 1244 te stellen.

Willem Hugemanszoon is voor de eerste maal in 1283 als heer van Zevenbergen vermeld. In augustus van dat jaar verklaarden de schepenen en raad van Geertruidenberg, dat zij aan Heyman Eggart 40 bunders gegeven hadden van hun eigen moer, gelegen op de grens van het moer van Willem Hugemanszoon, heer van Zevenbergen 12). Op dit tijdstip was de eerste heer derhalve reeds gevestigd, getuige de duidelijke omschrijving. De juiste plaats van zijn moer is niet bekend. Het zou onjuist zijn wegens de vernoeming van Geertruidenberg aan te nemen, dat een gebied dicht bij die stad zou zijn bedoeld, daar het in die tijd normaal was, dat een stad of een deel der ingezetenen een moer bezaten of exploiteerden, dat betrekkelijk veraf gelegen was. Omgekeerd sprak het niet vanzelf, dat het moer van de heer van Zevenbergen in diens heerlijkheid lag, ofschoon dit wel waarschijnlijk is.

In mei 1287 gaven Willem Hugemanszoon, heer van Zevenbergen, en zijn vrouw Hadewijf een groot moer uit aan het St. Janshuis van Brugge 13). De akte bevat meerdere opmerkelijke bijzonder-

heden. Het bewuste moer was 100 bunders groot en 300 roeden lang en breed; het lag in het vierkant half beoosten („beoosten half”: de juiste betekenis is duister) de **kerk** van Zevenbergen, aan de zuidzijde van de watergang der sluis. Per bunder moest een erfcijns van 18 penningen Hollands gegeven worden. De vermelding van de kerk toont aan, dat het centrum (van een stad kan nog niet gesproken worden) al bestond. Van elke last turf zou het St. Janshuis 3 penningen geven. Daartegenover waren het St. Janshuis en zijn moerlieden, die het de moernering liet uitoefenen, vrij van alle lasten tegenover de heer, namelijk: heervvaart, bede, ridderschapshulp, huwelijksbijdrage, schot, zetting, kerkgeld, bruiloftsvaart, watergangs- en spuigeld, uitgezonderd de heerlijke rechten en de jurisdictie. Uit deze bepaling blijkt, dat de heerlijkheid Zevenbergen zich in bestuurlijk opzicht al geheel ontplooid had. Dit wijst niet noodzakelijk op een lange voorgeschiedenis, daar de rechtsregels en gebruiken er vermoedelijk op korte termijn zijn ingevoerd. Voor de hand ligt, dat het recht van Strijen er zonder meer is overgenomen. Verder behield de heer van Zevenbergen zich het recht voor een weg van 7 roeden breed (?) te leggen vanaf zijn eigen moer rond het moer van het St. Janshuis en een andere weg in het midden van dit moer, van oost naar west van het ene naar het andere einde. Toch zouden het St. Janshuis de volle 100 bunders uitgemeten worden. Midden tussen die wegen zou een watergang gegraven worden, zo breed en diep als nodig was, die beide partijen naar rato van hun veen moesten bekostigen. Het St. Janshuis zou dit moer als vrij eigendom bezitten; het mocht aan weerszijden van de wegen turf steken, doch het was verplicht de vrije weg en de open vaart voor iedereen te garanderen. Van de grond zouden cijns of tienden gegeven worden, als de heer of zijn opvolger dit eiste.

Door deze bijzonderheden wordt een beeld gegeven van een der cultivaties in het land van Zevenbergen. De heer gaf een veenland uit, doch hij verwachtte, dat het hospitaal van Brugge er een blijvend bezit van maakte. Met andere woorden: als de bovenste veenlaag afgestoken was, moest het bouw- of weiland worden; pas dan zouden cijns en tienden worden geheven. De gereserveerde breedte van 7 roeden voor de wegen was rijkelijk veel. Die waren gewenst voor het bewerken van het turfveld, het stapelen, drogen en wegvoeren van de turf. Doch die royale maat was ook genomen, om de weg later tot dijk te maken en te hogen met de gronden van weerszijden.

De akte is opgemaakt voor de wet en de schepenen van Zevenbergen, te weten: Jan vrouw Avezalien zoon; Arnoud Goud; Bette van Duvelande; Diederic Gommaer; Hughe de Grote; Hughe de Moelnare (molenaar) en Gerard van Zaetsals. De oorkonders verzochten ridder Willem, heer van Strijen, hun daad goed te keuren; en heer Wolfert van Borsele en de ridders Gerard van Wieldrecht

en Gielis van Wendelnesse, dat zij mede bezegelden. Willem van Strijen gaf als **overheer** zijn toestemming en stelde zich ook persoonlijk tegenover het St. Janshuis garant.

In dezelfde maand mei 1287 gaven Willem Hugemanszoon en zijn vrouw Hadewijf 16 bunders moer in cijns uit aan de abdij van Zoetendaal bij Aardenburg 14). Dit perceel lag te Zevenbergen „upten moer”, „benoorthalf” de watergang, die komt van het westen van de sluis, oostwaarts opgaande, en tevens van de weg, die loopt naar het moer van Ser Pouwels Calkers. De abdij kreeg voor dit veenland dezelfde rechten en vrijheden als het St. Janshuis in zijn moer. Voorbehouden werden de vrije vaart en de jurisdictie van de heer. Willem en Hadewijf beloofden de 16 bunders vrij te houden van alle lasten, met uitzondering van de kosten van watergang en sluis. Zij verzochten de bisschop van Luik hun besluit goed te keuren en zo nodig aan te vullen. Deze uitgifte is gedaan voor dezelfde schepenen van Zevenbergen als boven genoemd. Wulfert van Borsele, Gerard van Wieldrecht en Gielis van Wendelnesse hebben medebezegeld. Willem van Strijen heeft als teken van octrui en toestemming zijn zegel aan de brief gehangen.

De beide akten spreken voor zichzelf. Willem Hugemanszoon treedt als heer van Zevenbergen op en als zodanig stelt hij belangrijke handelingen, die wel nog onderhevig waren aan de goedkeuring van de heer van Strijen. In de plaats, die reeds een kerk had, bestond al moernering, terwijl de cultivatie van de gronden voor de landbouw reeds gaande was of in elk geval werd voorzien, getuige de tienden, die alvast werden geclaimd. In Zevenbergen waren al schepenen, hetgeen erop wijst, dat het burgerlijk bestuur er geregeld was en de plaats enige bewoning had. De gronden, althans die van het St. Janshuis, hebben ten oosten van de stad gelegen. Het kan als vrijwel zeker worden aangenomen, dat zij in het Oudland lagen; de andere delen van de huidige gemeente waren vermoedelijk nog niet vrij van het water, zeker nog niet voldoende verland, dat zij in gebruik konden worden genomen. De concrete feiten in Zevenbergen passen overigens geheel bij die van het overige West-Brabant, waar de lokale heren een beroep hebben gedaan op de kloosters, om cultivaties en bedijkingen te doen uitvoeren. Uiteraard moest er iets tegenover de inspanning en de investering staan, die de abdijen zich getroostten. Voor het juiste inzicht in de algemene verhoudingen van die tijd dient met nadruk opgemerkt te worden, dat aan de cultivatie van West-Brabant uitsluitend door zuidelijke abdijen en kloosters is deelgenomen.

Op 1 september 1290 verkocht Willem, heer van Strijen, aan Aeve en Heijn van den Rechtslote een goed tussen Gheerlant en de 7½ hoeve, Landekens Gors geheten, onder de voorwaarde, dat zij op het goed mochten wonen of op de Nieuwe Vaert, maar dat de

zoutwinning voor tweederde deel van hem zou zijn 15). Het is niet duidelijk of het hier genoemde Landekens Gors identiek is aan het latere Landeken, dan meestal „Landeken van Hoogstraten” genoemd. Over de juiste geografische toestand van vóór 1500 weten wij immers bijzonder weinig. De vermelding van de Nieuwe Vaert toont echter aan, dat er een gebied moet zijn bedoeld tussen Zevenbergen en Klundert. De akte is in zoverre van belang, omdat eruit blijkt, dat de heer van Strijen aan de heer van Zevenbergen geen gehele heerlijkheid, eventueel door bedijkingen nog te winnen of uit te breiden, in leen gegeven had, doch enkel een of enige welomschreven, reeds verlande delen uit zijn gebied. Dit wordt door latere akten nader bevestigd. Op dit tijdstip was er al verlanding in en rond het Oudland; tevens op de grens van Klundert en Zevenbergen. Blijkens de laatste akte raakte de heerlijkheid Zevenbergen nog niet aan de Nieuwe Vaart; tegen het einde van de 13e eeuw is zij bescheiden van omvang geweest.

Op 17 september 1290 schonk Willem van Strijen een nieuw stuk land, moer en gors aan zijn neef Willem Hugemanszoon 16). Meerdere historici hebben deze akte beschouwd als de uitgifte van de heerlijkheid Zevenbergen, doch aan de hand van de akten van 1283 en 1287 is dit duidelijk onjuist. Het moer lag aan een zijde tussen Ockerlake (Otterlake?) en Lindonk, aan de andere zijde tussen de Mark en Zwaluwe, waar de Ockerlake uit de Mark opwaarts loopt, recht op de Sprang aan, die ernaast ligt; vandaar naar het zuiden langs de kant van Zwaluwe tot aan het land van de heer van Breda. In deze omschrijving is het land van Zonzeel begrepen, niet de gehele latere polder, doch slechts het oostelijk deel ervan. Van Rheineck Leyssius brengt de oorkonde in verband met Niervaart, doch zijn onbekendheid met de plaatselijke gesteldheid heeft hem tot deze grove misvatting geleid. Al kan het grondgebied uit de oorkonde niet nauwkeurig worden aangewezen, dan is toch duidelijk, dat het zich in het westen niet tot aan Niervaart kan hebben uitgestrekt. Tussen de beide gebieden lag trouwens een vrij uitgestrekt land, waar de cultivatie pas tegen het midden van de 16e eeuw is begonnen. Willem van Strijen verklaarde, dat dit land van nu af aan een vrij leengoed was van de heer van Zevenbergen.

Omdat het hem, zo gaat hij verder, „te pijnlijk en te moeilijk” is alle mensen persoonlijk hun brief te bezegelen, die uit Vlaanderen of andere landen gekomen zijn en land van Willem Hugemanszoon **gekocht hebben** of zullen kopen, heeft hij als overheer hiervan slechts één oorkonde gemaakt. Willem van Strijen was door ouderdom geplaagd. Zijn ontboezeming is echter van bijzonder belang omdat daaruit blijkt, dat de nieuwe landerijen in Zevenbergen bij voorkeur door mensen uit Vlaanderen werden aangekocht. Hier is duidelijk neergeschreven, wat voor meerdere plaatsen al lang ver-

moed kon worden: de populatie van West-Brabant is voor het grootste deel, waarschijnlijk zelfs geheel, vanuit Vlaanderen en Brabant geschied. In de eerste periode van zijn opkomst heeft West-Brabant op het punt van dijkage, cultivatie en bevolking geen enkele impuls uit Holland ontvangen. Het kan geen kwaad dit duidelijk in het licht te stellen, opdat de Nederlandse geschiedschrijving zich eindelijk eens bevrijde van het waandenkbeeld, dat de ontwikkeling van Zeeland en West-Brabant vanuit Holland is geschied. Die opvatting is voor West-Brabant in elk geval in flagrante strijd met de feiten.

De verleden tijd „gekocht hebben” zou erop kunnen wijzen, dat er reeds land aan particulieren was uitgegeven. De uitdrukking dwingt echter niet absoluut tot deze opvatting, daar in de oorkondentaal met de tijden der werkwoorden wel meer gehaspeld wordt. Er kan best bedoeld zijn: als zij het gekocht hebben. Toch wordt de sterke indruk gewekt, dat Willem Hugemanszoon dit bezit van Strijen reeds tot zich had genomen en dat zijn voorbarigheid achteraf door de heer van Strijen is gesanctioneerd. Willem van Strijen was oud en ziekelijk; hij stierf enkele jaren later 17). Misschien heeft Willem Hugemanszoon van de omstandigheden gebruik gemaakt om een uitbreiding aan zijn heerlijkheid te geven. Of dit in eerste instantie al dan niet geheel volgens de regels geschiedde, is een andere zaak. Feit is evenwel — wat misschien ook de bedoeling van Willem Hugemanszoon is geweest — dat de oostgrens van de heerlijkheid Zevenbergen in 1290 op het uiterste gebied van het land van Strijen is gelegd op een plaats, waar zij behoudens wellicht enkele rechtekkingen ook later is gebleven. Op dit tijdstip kan het grondgebied van Zevenbergen nog niet als één aaneengesloten territorium worden opgevat, doch als losse stukken, nog door water omringd, met uitzondering van het Oudland, dat aan het land van Breda aansloot. De heerlijkheid bestond voornamelijk uit enclaves in het land (lees: water) van Strijen. Enige delen zijn ons inmiddels bekend: het Oudland met vermoedelijk al enige aanwassen; een land tussen Zevenbergen en Klundert, dat nog Strijens was, althans in 1290; en een deel van de latere Zonnele Polder.

De akte is enkele weken voorafgegaan door een verklaring van Willem Hugemanszoon van 1 augustus 1290 18). Het is niet onmogelijk, dat er tussen de beide oorkonden een sterk verband bestaat. In deze akte gaf hij aan de kinderen van zijn oom Heinric Jonghe, een broer van Willem van Strijen, al het goed terug, dat zij hem geschonken hadden. Bijzonderheden over dit goed bevat de akte niet. In elk geval lijkt het erop, dat Willem Hugemanszoon bepaalde goederen van het huis van Strijen onrechtmatig in zijn bezit had. Misschien heeft Willem van Strijen eerst restitutie verlangd, alvorens hem een nieuw deel van Strijen in leen te geven.

De eerste heer van Zevenbergen is in 1293 overleden; op 27 oktober van dat jaar wordt zijn zoon voor de eerste maal als heer van Zevenbergen genoemd. Tegen het einde van de 13e eeuw had de plaats al enige betekenis; zij bezat een kasteel en een kerk, terwijl er al een schepenbank functioneerde. In 1296 wordt voor het eerst van de priester (pastoor?) van Zevenbergen melding gemaakt (19), waardoor het waarschijnlijk is, dat de oprichting van een parochie vrij vlug op de stichting van de nederzetting is gevolgd.

2. HUGEMAN I WILLEMSZOOM, 1293 - c. 1340.

De dood van Willem Hugemanszoon heeft in 1294 aanleiding gegeven tot een boedelscheiding tussen de oudste zoon Hugeman, zijn moeder en zijn negen broers en zusters, namelijk: Willem, Jan, Peter, Heinric, Gerard, Bouden, Aden, Hadewich en Lijsbet (20). De scheiding is door arbiters gedaan en uitgesproken. De negen kinderen kregen de helft van „die woninghe” (verm. het kasteel) van Zevenbergen. Verder de helft van alle land, in privé bezit van hun vader. De hofsteden, die al bestonden of nog gesticht zouden worden, kwamen aan Hugeman, en de helft van de molen. De kinderen zouden de helft hebben van alle goed, dat zij gemeenschappelijk met hun moeder bezaten. Hugeman kregen alle huizen buiten het genoemde kasteel; eveneens het goed, dat de heer van Zevenbergen in het land van Breda had (Gageldonk?). Daartegenover moest hij aan de kinderen een jaarrente van 50 ponden betalen, te putten uit zijn renten van Strijen, en indien die niet toereikend waren, uit de cijns van Zevenbergen. Aan deze boedelscheiding lag duidelijk de bedoeling ten grondslag de heerlijkheid zelf onverdeeld te laten, haar voortbestaan te verzekeren en de moeder en de jongere broers en zusters van Hugeman een passend inkomen daaruit te verschaffen.

De tweede heer van Zevenbergen heeft er zich voornamelijk op toegelegd, de heerlijkheid te consolideren. In zijn tijd schijnen geen aanzienlijke landaanwinningen te hebben plaats gehad, al wijzen bepaalde feiten er wel op, dat Hugeman naar expansie heeft gestreefd. Niervaart was nog geheel Strijens. Op 22 maart 1290 had graaf Floris V aan de heer van Strijen tolvrijdom verleend voor zijn inwoners van Niervaart (21). Op 27 oktober 1293 gaf dezelfde vorst aan Hugeman eenzelfde tolvrijheid voor zijn lieden, die in het ambacht van Niervaart woonden (22). Geen van beide akten bevat enig detail over de rechtsmacht van Niervaart. De lieden van de heer van Zevenbergen, onder Niervaart wonend, mochten voortaan van dezelfde vrijheid genieten als de echte Strijense mensen. Misschien is hier een onderscheid gemaakt tussen de territoriale en de personele jurisdictie. Waarschijnlijker is echter, dat het gebied van Niervaart inmiddels bij de heerlijkheid Zevenbergen is gevoegd, in elk geval het ten oosten van het water gelegen deel,

of dat Hugeman het zonder meer tot zich heeft genomen. Wegens de zeer nauwe familierelatie tussen Strijen en Zevenbergen kon het bestuur der onderscheiden heerlijkheden niet altijd radikaal gescheiden worden gehouden. Feit is bovendien, dat Strijen later nauwelijks nog in Niervaart optreedt. Niervaart was toen en nog lange tijd daarna door een water van het land van Zevenbergen gescheiden. Een deel van de westelijke grens van de heerlijkheid Zevenbergen kan zodoende op de akte van 1293 worden teruggevoerd.

Kort na zijn optreden als heer van Zevenbergen kreeg Hugeman een kwestie met Nicolaas van Putten, heer van Strijen, over de juiste landscheiding. Nadat dit geschil in eerste instantie door arbiters was beslecht, werd het in 1300 nader geregeld door Philippa, gravin van Henegouwen en Holland 23). Beide partijen zwoeren de paalscheiding van de arbiters te aanvaarden. Alles wat Willem Hugemanszoon in bezit of leen hield krachtens brieven van de heer van Strijen, werd ook aan Hugeman toegewezen. Wat buiten de (niet genoemde!) palen viel, bleef aan Nicolaas van Putten. Toch was deze verplicht de kopers van gronden in het land van Zevenbergen te vrijwaren overeenkomstig hun koopbrieven. De schade, die Nicolaas aan Hugeman en zijn ondergeschikten berokkend had, moest hij vergoeden. Nicolaas zou aan Hugeman een jaarrente betalen, berekend naar een som van 600 ponden tournois. Wat Hugeman aan Nicolaas had afgestaan uit zijn goederen of die van zijn vrouw, en waarvan Nicolaas beweerde, dat Hugeman dit verbeurd had, moest Nicolaas teruggeven. Als Hugeman bouwen wilde op het goed, dat hij van de jonkvrouw van Strijen gekregen had, en daartegen verzet rees, moest hij met bouwen wachten totdat de rechter over de zaak geoordeeld had. Over vrijwel de gehele lijn is de heer van Strijen in het ongelijk gesteld. Al zegt de oorkonde het niet met zoveel woorden, dan wordt door de details de schijn gewekt, dat Nicolaas van Putten de heerlijkheid Zevenbergen terug heeft willen nemen, in elk geval bepaalde goederen en rechten heeft opgeëist. Misschien wilde de heer van Strijen zijn leenman zover beknootten, dat deze geen kans meer kreeg tot een ongewenste expansie. Neutrale arbiters oordeelden evenwel, dat hij te ver was gegaan. De nauwe relaties tussen de beide huizen hebben niet verhinderd, dat de heren van Strijen en Zevenbergen elkaar om materiële belangen in de haren vlogen. Jammer genoeg, bevat de oorkonde geen concrete gegevens omtrent de goederen, waarover het geschil liep. De tekst der uitspraak van de arbiters is evenmin bekend gebleven; deze moet wel duidelijker gegevens hebben bevat over de verhoudingen tussen Strijen en Zevenbergen en over de landscheiding.

De broers en zusters van Hugeman hebben later geen rol meer gespeeld in de heerlijkheid. Veel is er over hen trouwens niet bekend. In 1315 komt Johan van Zevenbergen voor in een rekening

van krijgskosten en soldijen van de Hollandse edelen, die de graaf van Holland gediend hadden in zijn krijgstoct naar Vlaanderen 24).

Graaf Willem van Holland liet in 1316 Loper van Bridorp een grenspaal steken tussen de heerlijkheid Zevenbergen en het land van Strijen 25). De akte bevat geen nadere aanduidingen over de juiste plaats van de grensscheiding. Zij spreekt enkel van een „rechte paal” tussen de beide heerlijkheden. Dit moet aldus worden opgevat, dat er een enigszins willekeurige, toch op bepaalde gegevens en gewoonten berustende rechte lijn getrokken is tussen Strijen en Zevenbergen, waarschijnlijk ten westen van Zevenbergen. Het benadrukt bovendien de grotere zelfstandigheid, die de heerlijkheid Zevenbergen inmiddels gekregen had.

Op 18 december 1325 verkocht Hugeman (zich hier: „Van Strijen” noemend) 25 bunders moer aan Melis Henrics Jonghen zoon, zijn neef 26). Hiervan waren er voorheen 5 van Willem Barwoetszoon en 20 van Willem Stellebroeders en gezellen, die deze niet aanvaard of niet naar de zin van de heer bewerkt hadden. Zij lagen „boven” (ten noorden van?) de hoeve van Melis en strekten zich zuidwaarts uit tot aan het H. Geestmoer van Brugge. Waarschijnlijk is hiermede het moer van het St. Janshuis van Brugge bedoeld, dat een hospitaal was en derhalve ook met de naam van H. Geesthuis kan zijn aangeduid. Van elke last turf moesten Melis of zijn nakomelingen vier penningen als tiende geven, doch zij kregen de derde penning van alle zout, dat in het moer werd gewonnen. In deze akte handelde Hugeman geheel zelfstandig; van een verlof van de overheer wordt niet meer gerept; in deze zaak blijkt niets van enige ondergeschiktheid aan Strijen. Deze overdracht houdt echter geen aanwijzing in, dat Hugeman zich aan Strijen trachtte te onttrekken, wat wellicht zijn politiek is geweest. Daar Melis een zoon was van zijn oom Hendrik, heeft de akte misschien meer verband gehad met familie zaken dan met de heerlijkheid Zevenbergen.

In het begin van de 14e eeuw had de heer van Zevenbergen zich reeds een niet onaanzienlijke positie verworven tussen de Hollandse edelen. In 1320 was hij bij de zegelaars van een oorkonde van de graaf van Holland, waarbij deze Willem van Duivenvoorde met de ambachten van Dubbelmonde en Almonde beleende 27). Hugo van Putten en Strijen en zijn vrouw Beatrijs hadden afstand gedaan van hun rechten op deze ambachten 28). Hugeman zal wel niet als willekeurig gekozen getuige medebezegeld hebben, doch eer als een scheidsrechter, die het akkoord mede had tot stand gebracht. In de uitspraak van een geschil tussen Hollandse edelen in 1325 was Hugeman van Zevenbergen als arbiter aangewezen 29). Deze min of meer uitzonderlijke positie van een kleine heer, bezitter van een bescheiden achterleen, moet wellicht toegeschreven worden aan persoonlijke eigenschappen.

Toch kan ook van belang zijn geweest, dat zijn heerlijkheid in Holland op de punt van het zwaard lag. Al langer was er kwestie over, waar in dit waterland, hier en daar tot bewoonbare en cultivabele grond gegroeid, nu precies de grens lag tussen Holland en Brabant. Door niemand werd betwist, dat het oude land van Breda een Brabants leen was, en dat Strijen en Zevenbergen Hollands waren. In de grote lijn was de grens hierdoor wel bepaald, doch in de detaillering bleven nog genoeg mogelijkheden tot ellebogenwerk, wat de latere feiten overigens wel aantonen.

In 1291 verbood Raso van Gavere, heer van Breda, het transport van dieren tussen Bovendonk, het goed van de abdij van St. Bernards onder Hoeven en Zevenbergen, en dat iemand een veer onderhield van die kant van Zevenbergen in het land van Breda 30). Dit was een eerste stellingname. Later zijn de heren van Breda erop uit geweest hun gebied naar het noorden en noordwesten uit te breiden, omdat zij zeer goed inzagen, dat daar nog aanzienlijke landaanwinningen te verwachten waren. In andere delen van hun heerlijkheid konden zij op zulke gratis aanwassen niet rekenen. Ongetwijfeld hebben de heren van Zevenbergen van de graaf van Holland de opdracht gekregen hun land niet door Brabant of Breda te doen aantasten. Om belangen van hogere politiek heeft de graaf van Holland niet altijd pal achter de heer van Zevenbergen gestaan, als zich een kwestie over de grenzen voordeed.

In 1325 is een eerste grensafscheiding tot stand gekomen tussen Brabant en Holland, tussen Breda en Zevenbergen 31). In dit geval bestond zij in een getuigenis van een groot aantal personen, die verklaarden waar de beide heren van Breda en Zevenbergen gewoon waren de rechtsmacht uit te oefenen. Aan hun opvatting over de afscheiding der beide heerlijkheden lag misschien wel een vroegere grensbepaling ten grondslag, al kan men de zeer summiere afspraak van het 1200 32) moeilijk een exacte grensscheiding noemen. Ook uit de bewoordingen der getuigenverklaringen kan men opmaken, dat de grens in 1325 geen nieuwe afbakening was, doch dat werd vastgelegd, waar zij nu in feite moest worden aangenomen. Waar de heren eigendommen hadden of verkregen, rechten uitoefenden en bevoegdheden overdroegen, werd tot hun land gerekend, als het niet was betwist. De grens kan voor een niet onbelangrijk deel door een gewoonterecht tot stand zijn gekomen. Het land van Breda, zo meenden de getuigen, lag van waar de Batenbrug stond recht op het einde van Zwaluwenstaart aan; vandaar liep de grens naar het hoogste punt van de berg te Lindonk, die men de Nol heet, recht door een hofstede, die van Herman van Lindonk was; vandaar recht naar de sloot en vandaar recht tot in

de Mark. Dit land hebben de heren van Breda altijd beheerd. Bekend is, dat zij delen ervan hebben uitgegeven aan de nonnen van Kortenberg en aan de zusters van het klooster van Breda. De galg (teken van rechtsmacht en derhalve algemeen bekend als demonstratief teken van de territoriale jurisdictie) was driemaal omvergehouden; galg en dieven werden door de heer en de lieden van Breda tot over de dijk in het graafschap van Holland gesleept. Op het uiterste punt van het land van Breda stond geen galg meer; wel in Holland. Als er op Zwaluwenstaart iets aanspoelde, werd daar al meer dan 36 jaren vanwege de heer van Breda de strandvonderij uitgeoefend.

Nauwkeurig zijn de mededelingen niet. Men zou eruit kunnen verstaan, dat toentertijd de grens tussen Breda en Holland wel ongeveer vast lag en bekend was, doch dat zij hier en daar berustte op een eigenmachtig optreden van de heer van Breda. Het verplaatsen van de galg wijst er in elk geval op, dat de grens ter plaatse verschoven is. Er wordt niet gezegd, wie ze had omgeslagen; vermoedelijk is dit gebeurd door de heer van Zevenbergen, die de expansie van Breda terug wilde dringen.

Op 8 oktober van het volgend jaar 1326 gaf Hugeman van Zevenbergen een verklaring uit over de grens tussen de heerlijkheid Breda en het graafschap Holland 33). Daar zijn oorkonde enkele grieven bevat en zij niet schijnt opgemaakt te zijn om te dienen bij een feitelijke paalscheiding, mag eer aangenomen worden, dat hij dit stuk ingediend heeft bij de graaf van Holland, om het te zijner tijd te gebruiken, als weer eens kwestie over de juiste grens ontstond. Enkele details uit de oorkonde tonen aan, dat hij zich tegen de bovenvermelde getuigenverklaring keerde. Hugeman verklaarde op zijn beste weten en trouw, dat de grens tussen Brabant en Holland over de top van de berg van Lindonk liep. Omdat aan het andere einde op Steenlooe aan geen uitspraak was gedaan, waar tussen de berg van Lindonk en Steenlooe slechts een wildernis was zonder enig herkenningsteken, zou hij het 't beste vinden daar de lijn maar recht door te trekken. Het naasten van de zeedrift op Zwaluwestaart was door de lieden van Breda niet rechtmatig geschied, doch zij pasten de strandvonderij wel 200 roeden of meer „beneden” Zwaluwenstaart tot in Holland toe, want in die tijd kwam de vloed daar niet verder. De mensen, die de vond rechtmatig toekwam, waren zich komen beklagen; sindsdien is door de lieden van Holland de strandvonderij uitgeoefend. In een twist, tussen de heer van Breda en hem voorgevallen, waren door beide partijen arbiters aangewezen. Uit hun namen blijkt, dat Hugeman hier niet de vorige oorkonde van 1325 bedoelt. Bij het steken van de palen, na de uitspraak geschied, meende Hugeman tekort te zijn gedaan. Mochten de overheren van beide zijden ooit tot een nadere overeenkomst komen, dan hoopte Hugeman dat dit

hersteld zou worden. Overigens beloofde hij bij voorbaat zich te houden aan het akkoord tussen de overheren.

In deze oorkonde erkende Hugeman de graaf van Holland als zijn overheer; de band tussen Strijen en Zevenbergen was al losser geworden. De hogere overheid en waarschijnlijk ook de heer van Strijen hebben de relatie tussen Strijen en Zevenbergen nog niet losgelaten. Op 27 juli 1326 besliste graaf Willem van Holland, dat die van Dordrecht geen roedergeld (scheepsgeld) behoeften te betalen in Niervaart, dat nog Strijens was, evenmin als die van Zevenbergen in Zierikzee 34). Wellicht heeft de graaf „gegeven en genomen”; naar buiten worden Strijen en Zevenbergen nog als een eenheid of als zeer nauw verbonden opgevat.

Op dezelfde dag, dat Hugeman zijn verklaring over de grens gaf, getuigde Loper van Bridorpe dat hij, toen hij baljuw van Putten en Strijen was, met 32 man palen had gestoken vanaf de Hollandse weg, die van Oosterhout tot Gheldolfs Hakes loopt; vandaar westwaarts naar de Clippelberg, die in het moer ligt aan de noordzijde van de berg, en zo verder naar Zonzeel (de kerk van Zonzeel stond in Brabant); vandaar naar de plaats, waar een vlierbos staat, en tot in de Mark. Daar de juiste plaatsen van de genoemde punten en toponiemen niet meer aan te wijzen zijn, hebben beschouwingen over het verloop van deze grens niet veel zin. Wel krijgt men de indruk, dat de oude grens niet belangrijk zal zijn afgeweken van de grens tussen Breda en Zevenbergen, die sinds de 16e eeuw beter bekend is. Het is wel mogelijk, dat het land ten zuiden van de Langeweg en Zevenbergen tegen de Mark aan gelegen, oorspronkelijk niet tot het land van Breda heeft behoord, tenzij men zou moeten aannemen, dat de rivier de Mark vanouds de grens heeft gevormd en dat deze rivier zich meer naar het zuiden heeft verplaatst. Overigens moet men er rekening mee houden, dat het bewuste grensgebied tussen Zevenbergen en Breda in de St. Elisabethsvloed van 1421 geheel verloren is gegaan. De totale vernieling van dit land en de vrij lange tijd vóór de herwinning maken het zeer hachelijk een reconstructie te geven van de juiste toestand.

In diverse oorkonden van de graaf van Holland komt Hugeman van Zevenbergen als getuige voor: in 1328 35); in 1332 36), in 1333 37) en in 1337 38). Enkele malen verschijnt hij er samen met Willem van Duivenvoorde, de ambitieuze ridder, die zich in deze tijd een sterke positie in Holland en het land van Breda verwierf. Hugeman heeft kennelijk op hem gesteund; hier en daar blijkt, dat zij hun ambities coördineerden.

In 1332 verleende graaf Willem van Holland tolvrijheid aan de lieden van Zevenbergen door Holland en Zeeland 39). Enkele dagen later bevestigde hij de in 1293 gegeven tolvrijheid van de mensen van Niervaart 40). Het is een teken, dat de stad zich voor-

spoedig ontwikkelde, en dat van lieverlede handel en visserij enige betekenis gekregen hadden naast de moernering, de zoutwinning en de landbouw, die de oorspronkelijke bestaansmogelijkheden hadden gevormd. Toch moet de betekenis van Zevenbergen in economisch opzicht niet overschat worden. Het schone verhaal van de gouden kloppers aan de deuren en de gouden hoefijzers van de paarden is ongetwijfeld een opgeschroefde legende! Van de handel en scheepvaart der stad is praktisch niets bekend. Op dit punt kan zij zeker niet vergeleken worden met Bergen op Zoom en Steenbergen, die in de 14e eeuw een overigens korte bloeiperiode beleefden. De verlening van de tolvrijheid betekent op zichzelf niet, dat daar een belangrijke handel achter stak; er zijn voorbeelden te over bekend, waar een stad of dorp deze wel bezat maar er nooit gebruik van heeft gemaakt. In tal van gevallen is zij als een stimuleringsmaatregel gegeven, en blijft het de vraag, of de ontwikkeling aan de verwachting heeft beantwoord. Toch mogen wij aannemen, dat de stad en de heerlijkheid Zevenbergen reeds enige allure had.

In 1338 vond Hugeman de tijd gekomen, om het leenverband met Strijen wat losser te maken. Hij droeg zijn huis en hofstede van Zevenbergen op aan de graaf van Holland en ontving het als erfleen terug (41). Hierdoor werd het kasteel een Hollands leen en kon de heer van Zevenbergen zich met volle recht als een Hollands leenman beschouwen. De graaf van Holland kreeg een bepaalde zeggenschap over het huis; hij kon erop terugvallen en het zonodig in tijden van oorlog en beroering in een krijgstoct inschakelen. De heerlijkheid zelf is nog een Strijens achterleen gebleven; een direkte losmaking van zijn gebied uit het leenverband met Strijen heeft Hugeman niet bereikt.

Het huis van Strijen van zijn kant heeft de heerlijkheid Zevenbergen niet laten schieten. Op 24 juni van hetzelfde jaar (1338) gaf Hugeman van Striene, heer van Zevenbergen, aan Melis Heinrich Jonghen zoon, zijn neef en zoon van zijn oom Hendrik van Strijen, de derde penning van alle vroomlanden, die deze in de heerlijkheid bezat (42). In 1325 had Melis een perceel van 25 bunders moer van Hugeman gekocht, waarvoor hij geen cijns behoefde te betalen, doch als tienden aan de heer van Zevenbergen vier penningen van elk last turf moest geven. Nadien schijnt Melis nog meer goederen onder Zevenbergen te hebben verworven. Dat zij vroomlanden worden genoemd wijst erop, dat zij oorspronkelijk deel uitmaakten van gronden, die de heer van Strijen voor zichzelf gereserveerd had. Zij maakten derhalve deel uit van het familiebezit. In het vervolg behoefde Melis slechts de derde penning te betalen; dat wil zeggen: eenderde van de oorspronkelijke som. Dit gold voor 12 hoeven, opgaande van de Otterlake tot aan de Buynre; voor 2 hoeven, die men Betteland noemde; voor 1½ hoeve tussen Zevenbergen en Hazel-donk en een niet nader gelokaliseerd perceel van omtrent 37 bun-

ders. Oorspronkelijk had Melis moeten betalen voor de lasten turf, die hij uit de moeren van Zevenbergen won. Deze brief kende Melis de opbrengst toe van gerst, hooi en koren, waaruit blijkt, dat op deze landerijen de turfnering inmiddels door een cultivatie was vervangen. Misschien heeft Hugeman deze concessie moeten doen omwille van andere zaken, die geacht konden worden de heerlijkheid Strijen en het leenverband van Zevenbergen afbreuk te doen.

In 1340 verkocht Hugeman aan Willem Janszoon van Zomerland een moerdijk op de Niervaart, in het noorden rakend aan het land van Putten en Strijen, zuidwaarts strekkend „over de bergen” 43). De juiste plaats van dit perceel is niet aan te geven; het lag waarschijnlijk onder het Zevenbergs deel van Niervaart. In de brief wordt ook Gerard van Zevenbergen genoemd, vermoedelijk de zoon van Hugeman, die hem kort daarna als heer van Zevenbergen is opgevolgd. De oorkonde van 1340 is het laatste stuk, waarin Hugeman voorkomt.

3. THOMAS, (1342)-(1348).

Ermgard, vrouwe van Zevenbergen, en Thomas, heer van Zevenbergen, verklaarden in 1342 de burcht van Hedel tot een open huis van de hertog van Gelre, en dit van hem in leen te houden 44). Van deze Thomas is verder niets bekend; in de geslachtslijsten van Strijen komt hij niet voor. Daar het echtpaar zich heer en vrouw van Zevenbergen noemt, is het wel waarschijnlijk, dat Thomas inderdaad als heer van Zevenbergen heeft gefungeerd. Daar er van zijn verwantschap met Strijen of Zevenbergen niets bekend is, kan men hiernaar slechts gissen. Misschien is hij de oudste zoon van Hugeman I geweest; mogelijk was hij een familielid, dat korte tijd als voogd voor diens zoon Gerard is opgetreden.

Van de afkomst van Ermgard is evenmin iets bekend. Daar zij in de oorkonde als eerste is genoemd, was de burcht van Hedel vermoedelijk via haar in het bezit van Thomas van Zevenbergen gekomen. Met hem begint een reeks van politieke huwelijken, die het huis van Zevenbergen tal van goederen uit alle windstreken hebben aangebracht. Tengevolge hiervan hadden de heren van Zevenbergen in de 16e eeuw een ware collectie van heerlijkheden, die in dit overzicht slechts vermeld worden als zij iets met de heerlijkheid Zevenbergen uitstaande hebben gehad. De verwerving van deze vreemde en dikwijls veraf gelegen goederen heeft de band tussen de heer en Zevenbergen niet versterkt. Wanneer de heerlijkheid niet meer het enige object van hun zorg is, ziet men duidelijk een verwijdering intreden, die er van lieverlede toe leidt, dat bij de heren het direkte financiële belang meer op de voorgrond treedt dan een sociale bewogenheid met het wel en wee van de inwoners.

4. GERARD, (1349) - (1365).

In 1349 treedt Gerard voor de eerste maal als heer van Zevenbergen op. Door Van Rheineck Leyssius wordt hij zoon van Hugesman genoemd, doch dit is niet geheel duidelijk, als Thomas tussen hem en zijn vader als heer van Zevenbergen heeft gefungeerd. Gerard was gehuwd met Isabella van Merksem, dochter van Gerard van Wesemaal, die ook Isabella Gerardsdochter wordt genoemd. De echtelieden beloofden in 1349, zich te houden aan de arbitrage van Willem van Duivenvoorde en anderen inzake de vererving der goederen van het huis van Bergen op Zoom, nagelaten door Johanna, vrouwe van Bergen op Zoom, nicht van Isabella en echtgenote van Jan van Valkenburg 45). Korte tijd later verkochten zij hun deel uit de nalatenschap aan de hertog van Brabant 46).

Uit de bestuursperiode van Gerard is weinig over de heerlijkheid bekend. Bij zijn infunctietreding was hij geen jongeman meer; zijn dochter Marie was in 1359 al gehuwd met Dirk van der Spange 47).

In 1354 gelastte de graaf van Holland, dat aan Pieter den Onvervaerden, Henric Jonghenszoon (beide uit het geslacht van Strijen) en anderen 40 bunders moer moesten worden overgedragen, die zij van Boudewijn van den Poele gekocht hadden en die gelegen waren naast de moeren van de heer van Zevenbergen 48). Over de koop van de gronden of de belening moet wel een kwestie zijn ontstaan, als de graaf eraan te pas kwam om een transactie door gang te doen vinden. Misschien heeft de heer van Zevenbergen zich tegen de koop verzet in de mening, dat hij over deze grond te beschikken had.

De verhouding met Strijen werd er niet beter op. Korte tijd later kwam het zelfs tot een openlijk conflict tussen Gerard van Zevenbergen en Aleidis van Putten en Strijen. Uit de bepalingen van het akkoord, dat in 1358 na de bemiddeling van arbiters tot stand kwam, kan men zien, dat het geschil over enige materiële zaken ging, doch dat het veroorzaakt was door een inbreuk van Gerard op de heerlijkheidsrechten van Strijen. Hij werd verplicht een veer in de moerdijk van Zomerland op te heffen, de veerdam weg te ruimen en verder geen veergeld meer te heffen. De vrouwe van Putten stemde erin toe, dat Gerard het land tussen de moerdijken van Bouwensland en het Heiligland bedijkte, terwijl de moerdijk van „De Goede Laghe” voor gezamenlijke rekening ingepolderd zou worden. De heer van Zevenbergen mocht zich niet verzetten, als de vrouwe van Putten van „Den Broek” naar Niervaart en vandaar naar Zevenbergen wilde dijken. De mensen van Strijen mochten het zout, dat zij in het land van Zevenbergen wonnen, vervoeren waarheen zij wilden, na betaling van het verschuldigde 49). Uit

een en ander blijkt wel, dat Gerard gestreefd heeft naar uitbreiding, in elk geval een afronding van zijn heerlijkheid, doch dat vrouwe Aleidis strikt de hand heeft gehouden aan de rechten van Strijen. Dat hij op vrijwel alle punten bakzeil moest halen, toont wel aan, dat hij onrechtmatig was opgetreden.

In 1363 beleende Sweder van Abcoude, heer van Putten en Strijen, Heinric de Jonghen Meliszoon met 24 bunders land, in de Zwaluwe gelegen 50). Bepaalde gronden, die geografisch zeer goed bij de heerlijkheid Zevenbergen gepast hadden, heeft Strijen in eigen hand gehouden of aan anderen uitgegeven. Toen aan beide zijden van Zevenbergen een aanzet was gelegd voor de heerlijkheden van Niervaart en Zwaluwe, had Zevenbergen niet veel armslag meer voor een expansie in die gebieden. Korte tijd daarna geraakte het land van Strijen door een huwelijk in handen van vreemde edelen, zodat de familieband tussen Strijen en Zevenbergen steeds minder te betekenen had. De heerlijkheid was reeds zo nauw door andere ingedamd, dat zij nadien enkel nog uitbreidingen naar het noorden heeft gekregen.

Hugo de bastaard van Zevenbergen, die als rentmeester fungeerde, legde op St. Maarten in de Winter van 1364 rekening af over de heerlijkheid 51). In de tekst noemt hij zijn rekening de vijfde aan Hugeman afgelegd; enkele regels verder eveneens de vijfde aan Gerard van Zevenbergen afgelegd. Gerard leefde derhalve nog in 1364. Met Hugeman kan bezwaarlijk Gerard's vader zijn bedoeld, die in 1293 als heer optrad; de naam moet wel op de zoon Hugeman slaan. Uit diverse posten van de rekening blijkt, dat Hugeman reeds een groot deel van de taak van zijn vader had overgenomen.

De rekening, een der oudst bewaarde stukken van Zevenbergen, bevat interessante details, waarvan enkele een vermelding waard zijn. Aan inkomsten genoot de heer van Zevenbergen: de moercijs van de uitgegeven gronden; de erfpacht van de hofsteden; de cijs op het gors van de Zwaluwe; een hoeve in Striene; de visserij binnen de heerlijkheid; het veer op de Maas; de visserij op de Maas; van de mannen buiten Striene; van de mannen binnen Striene. Dat jaar is een jaargetijde gedaan voor Hugeman I, de vrouwe van Zevenbergen (waarschijnlijk de vrouw van Hugeman I), en Gerard van Zevenbergen. Ook is het jaargetijde vermeld van een Claes van Zevenbergen. De inkomsten beliepen ruim 55, de uitgaven ruim 61 pond. De rentmeester liet op de „Grote Vastenavond” Hugeman geld brengen, die op deze dag niet in Zevenbergen was. Jan van Zevenbergen, een broer van Hugeman II, vierde de „Kleine Vastenavond” op het kasteel. De rekening wemelt van de bastaarden, waarvan de meeste denkelijk wel van Hugeman I zijn geweest; van hem zijn er elf bekend. Hugemannen en Aernouken worden met name genoemd. Willem van Zevenbergen had een kind bij een

jong meisje. Zoetken genaamd. De vrouwe van Zevenbergen heeft er geen drama van gemaakt; in meerdere gevallen heeft zij deze kinderen „verheven”, wat inhoudt dat zij tot op zekere hoogte werden erkend en hun opvoeding door de heerlijkheid werd bekostigd.

6. HUGEMAN II, (1365) - (1406).

In het jaar 1365 ontving Hugeman van Strijen van de heer van Gaasbeke, Putten en Strijen de heerlijkheid te leen: „Het alinghe (gehele) land van Zevenbergen met al zijn toebehoren, dat afkomstig is van de scheiding van twee broers van Strijen” 52). Hiermede begon de opmerkelijk lange bestuursperiode van Hugeman II. In deze tekst, die woordelijk misschien niet geheel en al betrouwbaar is, wordt Hugeman „van Strijen” genoemd; in latere oorkonden wordt die aanduiding trouwens nog gebruikt. Zij toont aan, dat de zelfstandigheid van Zevenbergen nog altijd betrekkelijk was.

Dit is geen beletsel geweest voor een zodanig gunstige ontwikkeling, dat de heer van Zevenbergen er financieel zeer goed voorstond. Naast de heerlijkheidsrekening van 1364 met haar bescheiden inkomsten en uitgaven wekt het enige verwondering, dat de heer van Zevenbergen voldoende kapitaalkrachtig was om belangrijke sommen uit te lenen. In 1370 kreeg Hugeman 1000 gulden uitbetaald vanwege de hertog van Brabant als gedeeltelijke aflossing van een lening van 4000 gulden; aan rente ontving hij 20 pond per jaar 53). In 1375 gaf hij aan de hertog van Brabant kwitantie voor een som van 2500 moettoenen Vilvoordse munt, hem terugbetaald voor de lening van een groter kapitaal 54). Niet alleen materieel ging het de heer van Zevenbergen wel, ook in ander opzicht telde hij mee. Men ziet hem meermalen in oorkonden vermeld als raadsheer van de graaf van Holland, zoals in 1379 55), in 1380 56), in 1391 57), in 1394 58), in 1396 59), en in 1400 60), Zijn broer Jan fungeerde in 1378 als „man van de graaf” 61).

Er zijn geen gegevens bewaard, die wijzen op een noemenswaardige uitbreiding van de heerlijkheid onder Hugeman II. Zijn periode staat vrijwel geheel in het teken van geschillen, twisten en zelfs handtastelijkheden over de grens tussen de heerlijkheid en het land van Breda. Een eerste geschil ontstond omstreeks 1376. Het werd aanvankelijk bijgelegd, doch laaide opnieuw op en bleef een reeks van jaren slepen. In 1376 deden de scheidsrechters uitspraak: de 11 hoeven 62) in het Steenbergse moer, die eertijds door de heer van Zevenbergen en de eigenaars waren afgedamd, mochten door het land van Zevenbergen afwateren; de overige door het land van Breda op de Mark. De heer van Breda behield gedurende 30 jaren de hoge en lage jurisdictie van dat gebied. Aangaande

de 40 bunders moer langs de grens van Brabant, die eigendom zouden zijn van de heer van Zevenbergen en de zijnen, door koop van Boyden van den Poele verkregen, waarvan de heer van Breda ontkende, dat zij in Almonde, Dubbelmonde of Twintichoven lagen, werd bepaald, dat 40 bunders door de heer van Breda ergens afgepaald zouden worden, en door beide partijen 30 jaren lang niet gebruikt mochten worden 63).

Deze uitspraak is in 1377 nader bekrachtigd en gepreciseerd 64). De heer van Breda zou gedurende 30 jaren 40 bunders moer onder Almonde, Dubbelmonde of Twintichoven braak laten liggen. De 11 hoeven te Zonzeel mochten uitwateren door het land van Zevenbergen; de andere gronden door het land van Breda. De heer van Breda behield over alle moeren en gronden onder Zonzeel gedurende 30 jaren de hoge en lage jurisdictie. Ter uitvoering hiervan gaf Jan III van Polanen, heer van Breda, in 1380 voor een termijn van 30 jaren de lage jurisdictie aan de geërfden van het Steenbergse moer boven Zonzeel; na verloop van die tijd zou de rechtsmacht naar hem terugkeren 65). Overigens gaf de oorkonde nadere voorschriften over de voorgenomen bedijking van Zonzeel, de waterafvoer en de verdeling van de kosten. Het lijkt erop, dat de geschillen over de juiste grens een effectieve aanpak van de waterbeheersing en de cultivatie in de weg hebben gestaan.

De kwestie liep over een deel van het land van Zonzeel. Dit dorp en de andere genoemde plaatsen zijn in de St. Elisabethsvloed van 1421 geheel verdwenen; hun juiste plaats is zelfs niet bekend. Het vroegere dorp Zonzeel moet in de latere Zonzeelse Polder gesitueerd worden, vermoedelijk vrij dicht bij het tegenwoordige dorp Terheijden. Het geschil ging in feite over de bedijking en de afwatering, doch de ondergrond ervan wordt gevormd door de territoriale jurisdictie, die in woest en onontgonnen waterland dikwijls door middel van de nodige of de gewenste waterstaatkundige voorzieningen werd opgeëist of afgedwongen. Dat het bewuste gebied voor het grootste deel nog ongecultiveerd was, wordt wel heel treffend gedemonstreerd door het feit, dat de heer van Zevenbergen niet eens precies wist, waar de 40 bunders lagen, die hij van Boyden van den Poele had aangekocht!

Na deze uitspraak van de scheidsrechters is de twist bij lange na niet tot een einde gekomen. In 1382 kwam hertog Wencelslaus van Brabant tussenbeide 66). Dat dit nodig was, bewijzen wel de details van zijn oorkonde. Die tonen namelijk aan, dat de beide heren na de uitspraak van de scheidsrechters de strijd in het open veld hebben voortgezet. De heer van Bergen op Zoom had zijn mannen naar Zevenbergen gestuurd, waar zij bijna dagelijks schoten en sloegen op de lieden van de heer van Breda. Zij hadden zich genesteld in een blokhuis, dat zij voor Zevenbergen op Brabants

gebied hadden gelegd. Na verhoor van de partijen verklaarde de hertog, dat dit onderdeel van de zaak als teniet moest worden beschouwd; de een mocht er de ander niet meer over aanspreken. Een schipper van Bergen op Zoom, die turf vervoerde uit het land van de heer van Breda, was onder Zevenbergen gevangen genomen terwijl zijn schuit vernield werd, omdat de heer van Breda dit vervoer verboden had. Op dit punt werd de heer van Breda in het gelijk gesteld. De heer van Zevenbergen had zijn paarden gestald in Hoeven in een huis, dat deels in het land van Breda stond en deels in het gemeenschappelijk land van Breda en Bergen op Zoom 67). Lieden van Breda waren het huis binnengedrongen en hadden de knechten van Zevenbergen gedwongen de paarden uit te leveren, omdat de heer van Zevenbergen vijand was met de heer van Breda. De hertog besliste, dat die van Breda hierin niet onrechtmatig gehandeld hadden, daar die van Zevenbergen in het land van Breda binnengedrongen waren. Mochten daar echter paarden van Bergen op Zoom bij zijn geweest, van manschappen die op dat tijdstip in Zevenbergen lagen om de heer te helpen, en waren die in beslag genomen tijdens het bestand tussen de heren van Breda en van Bergen op Zoom, dan moest de heer van Breda die teruggeven of vergoeden.

In 1383 schijnt de rust enigszins weergekeerd te zijn, al werd de strijd aan de schrijftafel even fel voortgezet. In dat jaar legden oudere mensen getuigenis af over de grens tussen Breda en Holland en over de heerlijke rechten in Zonzeel 68). Eertijds was bepaald, deelden zij mede, dat de paalscheiding blijven zou van Zwaluwenstaart westwaarts tot op de Nol van Hazeldonk, en oostwaarts in rechte lijn tot de Batenbrug. Alles wat ten zuiden daarvan lag, was aan de heer van Breda toegewezen. Toen deze paalscheiding werd gemaakt, was een put gegraven, waarin een knecht geworpen was om het feit en de juiste plek goed in de herinnering te prenten. Sommige getuigen wisten die plaats nog aan te wijzen. In Zonzeel oefende de heer van Breda de rechtsmacht uit. Op het Steenbergse moer kwamen dikwijls lieden uit het land van Zevenbergen, die daarheen vluchtten om niet gevat te worden. Eens was er een dief gevangen, die in Breda werd berecht. Die van Zevenbergen hadden een stuk dijk rond een wiel gelegd op cijnsgrond van Breda. De pastoor en de koster van Dubbelmonde haalden hun rechten op tot aan een huis, dat men zeide bij Zwaluwenstaart te staan. In 1386 wezen de beide partijen vier arbiters aan, die samen een overman kozen; hen was opgedragen binnen 10 weken tot een uitspraak te komen 69). Het resultaat van hun arbitrage is niet bekend; wel is het waarschijnlijk dat uit hun optreden een vernieuwing is voortgekomen van de grenspalen tussen Holland en Brabant, waarvoor in 1388 commissarissen werden aangewezen 70). Inmiddels immers waren op andere plaatsen langs de grens tot Oosterhout toe geschillen over detailpunten ontstaan.

De aangewezen commissarissen zond Hugeman van Zevenbergen op 13 juli 1388 een memorandum 71). Daarin nam hij enige verklaring van getuigen op. Deze bevestigden onder andere, dat de heer van Zevenbergen een weg had laten maken door zijn land tot Wagenberg toe „of daaromtrent”. Zonzeel en Anskerke was vanouds een ambachtsheerlijkheid 72) in Holland (Dit wijst erop, dat de twee dorpen dicht bij elkander lagen). Dit had de getuige zijn ouders altijd horen zeggen. Hugeman van Strijen (waarsch. Hugeman I) had deze kunnen kopen van Raso van Kruiningen, doch uiteindelijk had hij ervan afgezien, omdat hij geen ambacht in Holland wenste. Als het een hoge heerlijkheid was geweest, had hij misschien wel gekocht. De mensen, die er toen woonden, hadden aangeboden het geld voor de aankoop bijeen te brengen. Het ambacht is daarop door Willem van Duivenvoorde gekocht en is nog aan Hollandse cijns onderworpen, ofschoon het volgens Hugeman door Willem van Duivenvoorde gekocht was „om de palen van Brabant in de heerlijkheid van Breda te versterken”. Die van Anskerke hebben de heer van Zevenbergen altijd in heervvaart gediend; tot aan het huis van Jan Tielmanszoon betaalden zij tienden aan Zevenbergen. Willem van Duivenvoorde had van de heren van Zevenbergen het Steenbergse moer willen kopen (dat de volksmond zeer raak het Kijfmoer noemde), doch de heer van Zevenbergen liet het niet los. Nadien hebben die van Steenbergen de helft van dit moer van de heer van Zevenbergen in bezit gekregen. Een andere getuige heldert dit laatste punt nader op: toen Raso van Liedekerke heer van Breda was, had hij het moer aan die van Steenbergen verkocht. Doch de heer van Zevenbergen was naar Bergen in Henegouwen bij de graaf van Holland gereden, die in Valenciennes stierf (bedoeld is Jan II of Jan van Avesnes, graaf van Henegouwen en Holland, die in 1304 overleed), om ertegen te protesteren, dat de heer van Breda zijn goed verkocht. Daarop heeft de graaf van Holland aan de baljuw van Zuid-Holland opdracht gegeven de koop ongedaan te maken.

De tegenpartij deponeerde eveneens stukken, die in haar voordeel uitgelegd konden worden. Op 14 juli 1388 zijn getuigenissen afgelegd, die op de gehele grens (op het vasteland !) tussen Holland en Brabant betrekking hadden 73). Voor Zevenbergen zijn de volgende details van belang: de grens liep recht van de Oecklake (Otterlake) naar de Overdraghe. Andere getuigen zeiden nooit gehoord te hebben, dat de grens liep van Overdraghe recht naar het huis Strijen onder Oosterhout. De mensen van Standhasen 74) verklaarden altijd gehoord te hebben, dat de paalscheiding liep van Wagenberg recht op Anskerke, waar zij bij het vlierbos tot in de Mark reikte, en vandaar recht op de Nol van Hazeldonk. Als deze omschrijving in de grote lijn dezelfde grens aangeeft als de andere paalscheidingen, wat wel waarschijnlijk is, dan wijst zij de plaats van Anskerke bij benadering ten noordwesten van Terheijden aan,

ongeveer halverwege tussen Terheijden en Langeweg. Enige dagen later, op 21 juli 1388, getuigden andere personen, dat de grens liep van het Cluppelbos recht naar Zonzeel aan de oostzijde van de kerk; vandaar rechtdoor tot in de Mark 75).

In 1394 droegen de heren van Breda en van Zevenbergen hun onderlinge geschillen ter beslissing over aan de hertogin van Brabant en de graaf van Holland 76). Blijkbaar was de commissie voor de paalscheiding op de grens van Zevenbergen niet tot een bindend resultaat gekomen. De twee partijen sloten een wapenstilstand tot 1 februari e.k. en stelden de wederzijdse gevangenen in vrijheid voor zover die niet „geschat” waren, wat vermoedelijk betekent, dat zij niet vrijgelaten werden als er nog iets op hen verhaald moest worden 77). Deze wapenstilstand is enkele malen verlengd: op 28 februari 1394 78) en op 21 maart 1395 79). In deze laatste oorkonde heeft de heer Hugeman van Strijen tevens bedongen, dat na 1 mei in het Steenbergse moer geen turf meer mocht worden gestoken. Op 21 maart 1395 sloot de heer van Zevenbergen een voorlopige overeenkomst met Hendrik van der Leck, heer van Heeswijk, die optrad voor de minderjarige vrouw van Breda 80). Hun arbiters zouden te Lier samenkomen en een termijn bepalen, binnen welke de vrede voorgoed of tot de meerderjarigheid van de vrouw van Breda gesloten zou worden. De eis van Hugeman van Strijen inzake het delven in het Steenbergse moer werd vastgelegd. De oorkonde is medebezegeld door de stad Zevenbergen, wat aantoon, dat in het bestuurlijke vlak al een nauwe samenwerking bestond tussen de heer en de stad.

Op 14 september is de arbitrale uitspraak opgemaakt en door beide partijen aanvaard 81). Zij heeft de twisten tussen de heren voor lange tijd beëindigd, zij het niet voorgoed. Nadat de commissie in een breedsprakerige inleiding had uiteengezet, hoe nauwkeurig zij de zaak had bestudeerd, gaf zij haar conclusie, die in hoofdzaak hierop neerkomt: De heer van Zevenbergen zal de hoge en lage jurisdictie blijven houden op de 10 hoeven en 8 bunders, gelegen tussen het land van Zevenbergen en Zonzeel. Eveneens over de 6 bunders „zegge”, gelegen tussen Jan Grauwenssloot en 4 bunders land, over 2 waarvan de heer van Zevenbergen de heerlijkheid reeds heeft, terwijl van de andere 2 onderzocht zal worden of ze cijnsplichtig zijn aan het land van Breda. Over dit alles zal de heer van Zevenbergen 7 jaren lang de rechtmacht en de cijns hebben. Indien na verloop van die 7 jaren geen van beide partijen de overeenkomst opzegt, zullen de rechten en de goederen definitief aan de heer van Zevenbergen blijven. Nader bepalingen zijn gegeven over het bedijken door Zevenbergen en het aardhalen op gronden van Breda; deze details zijn hier niet van belang. Al het geweld, tussen beide partijen voorgevallen, te weten: doodslagen, kwetsuren, brand, doorsteken van dijken en roof, werd „even gelijk en kwijt” beschouwd en is derhalve teniet gedaan. Breda had gevangenen mee-

gebracht, getaxeerd op 1000 Hollandse guldens; Zevenbergen had er tot een waarde van 4500 guldens. Zij worden zonder nadere verrekening vrijgelaten, doch als een der partijen de overeenkomst opzegt, moeten deze sommen verrekend worden. Om het opzeggen van het akkoord nog moeilijker te maken, werd bepaald, dat dit over zeven jaar slechts op één bepaalde dag zou kunnen geschieden, na behoorlijke aanzegging en prompte betaling van het geld voor de gevangenen. Uit niets blijkt, dat na verloop van de vastgestelde termijn het akkoord door een van de partijen is opgezegd. Wanneer men in het begin van de 15e eeuw een haast gewoontegetrouw opklaaien van de twisten verwacht, blijkt integendeel, dat de heren van Breda en Zevenbergen bezig zijn met vredige onderlinge grondtransacties.

* * *

Tegen het einde van de 14e eeuw hebben in de omgeving van Zevenbergen nieuwe inpolderingen plaats gevonden. Het land van Zevenbergen is er niet door uitgebreid, althans niet direkt. In 1377 stond ruwaard Abelbrecht aan de heer van Putten en Strijen, een derdedeel af van de legschat van de moerdijk, Overdraghe geheten 82). Ongeveer een maand later gaf de graaf van Holland tevens verlof, om een moerdijk te maken op het gebied van Niervaart, teneinde in „Den Broec” een wiel af te sluiten, dat er door een doorbraak was gevormd 83). Hoe dit moest geschieden, was met de steden en de ambachtsheren van de Grote Waard geregeld. Voor deze uitgifte hief hertog Aelbrecht zijn bevel op van 14 november 1375, waarin hij het moerdijken in Zuid-Holland binnen 4 mijlen achter de zeedijk had verbonden 84). In deze tijd hadden de planen tot een gehele dijkage van de Grote Waard vastere vorm aangenomen; hiertoe had hertog Aelbrecht op 17 maart 1377 opdracht gegeven 85). Bij deze ordonnantie, door alle belanghebbenden mede opgemaakt en bezegeld, ontbreekt de heer van Zevenbergen. Dit is niet vreemd, als men zich realiseert, dat het grondgebied van Zevenbergen, in het noorden nog geheel door Strijen ingesloten, niet aan de Grote Waard raakte, zodat Zevenbergen aanvankelijk geen partij in de dijkage was.

Op een andere plaats wordt medegedeeld, dat Overdraghe onder de parochie van Niervaart lag 86). Onder Overdraghe moet men het gebied van Moerdijk verstaan, dat reeds langer als een uitergors in gebruik was en dat ook later nog lang als een eiland heeft bestaan, toen het grondgebied van Zevenbergen zich naar het noorden had uitgebreid. Waarschijnlijk ligt in de naam zelf de betekenis, dat het nog niet aan het vasteland aangesloten was. Dit gors was van de graaf van Holland. Door het afstaan van een derdedeel van de legschat (een recognitie voor het moeren) aan Strijen heeft de heer van Strijen het in beheer en gebruik mogen nemen,

doch het is zeer de vraag, of dit wel een strikte leengeving is geweest. In 1378 kreeg de heer van Strijen van hertog Aelbrecht verlof, om een deel van Overdraghe voor de zoutwinning te verkopen 87). Volgens deze oorkonde viel Overdraghe (tevens of gedeeltelijk?) onder het gebied van de heer van Breda. De graaf van Holland had in deze verkoop toegestemd, om het Strijen mogelijk te maken hiermede de bedijking van het wiel in „Den Broec” te bekostigen. De plannen gingen echter verder. Hertog Aelbrecht had het voornemen, om het nieuwland tussen „Den Broec” en het land van Zevenbergen eveneens te bedijken. Daarvoor sloot hij in 1379 een overeenkomst met de heren van Strijen en van Breda; hiervoor stond hij de legschat van een zoutput af 88). Jan van der Leck, heer van Breda, beloofde achter de Zwaluwe een dijk te maken tussen de Wagenbergse en de Hollandse dijken, terwijl hij aan de graaf van Holland de beschikking over de grond liet 89).

Het was min of meer onvermijdelijk, dat Zevenbergen toch bij de dijkage van de Grote Waard betrokken werd. De heer van Zevenbergen sloot in 1379 een akkoord met hertog Aelbrecht over het bedijken van een gors en het gebruik van 2000 gemeten moerland, in de Zuid-Hollandse Waard gelegen 90). Hierdoor kreeg Zevenbergen een direkt leenverband met Holland. Het karakter van achterleen van Strijen, dat het eerste gebied van de heerlijkheid formeel nog had, was al sterk naar de achtergrond gedrongen. De heer van Zevenbergen kreeg het gors, dat Overdraghe heette, gelegen tussen „Den Broec” en Zevenbergen, zoals het „nu begonnen was” van de Broeksedijk, de grote Broekse Waal tot aan de Zevenbergse dijk. De bedoeling van deze zinsnede uit de oorkonde is niet geheel duidelijk. Vermoedelijk moet zij aldus worden opgevat, dat de heer van Zevenbergen slechts een deel van Overdraghe gekregen heeft, daar andere delen aan de heren van Breda en Strijen waren uitgegeven. Ook latere gegevens wijzen erop, dat Zevenbergen slechts in het zuidelijk gebied van Moerdijk bezittingen heeft gehad. Dit nieuw verworven gebied (veengebied) zal wel zijn gebruikt voor de zoutwinning, die blijkens andere gegevens omstreeks deze tijd in Zevenbergen een hoogtepunt bereikte. De enkele schepenbrieven, die uit deze periode bewaard zijn gebleven, spreken bijna alle over de zoutnering. In 1379 verkocht iemand een rente van een half mud zout uit een huis en twee panneketen aan de Kartuizers van Geertruidenberg 91). Akten van 1397 vermelden meerdere panneketen 92). Volgens een schepenbrief van 1400 stonden er in de stad ook panneketen; op twee daarvan werd een rente ten gunste van de kerk gevestigd 93). Dit detail toont aan, dat ‘de moergronden, die in ontginning waren, nog dicht bij de stad lagen.

Zevenbergen gevoelde zich niet gebonden aan het algemene verbod tegen het moeren achter de eerste zeekering. Dit was niet naar de zin van Dordrecht, dat zich over de uitzonderingspositie van Ze-

venbergen opwond. Het verzet van Dordrecht zal wellicht eer aan concurrentie-vrees geweten moeten worden dan aan bekommernis om de waterstaatkundige veiligheid. In 1382 beloofde Hugeman van Zevenbergen voortaan niet meer te zullen moeren, omdat dit nadelig was voor de veiligheid van de dijken; hertog Aelbrecht nam genoegen met deze belofte 94). Doch twee jaren later kwam de graaf van Holland er zelf op terug en gaf hij de heer en de onderzaten van Zevenbergen verlot weer te moeren, daar volgens zijn mening hun dit voorrecht ten onrechte was afgenomen 95). Waarschijnlijk was het in zoverre wederrechtelijk, daar de voorgenomen grote dijk nog niet tot stand was gekomen, en het derhalve nog geen zin had eisen te stellen voor de veiligheid van een toekomstige dijk, wiens plaats misschien nog niet definitief was vastgesteld. Dit wordt nader bevestigd door het feit, dat het moeren in Zevenbergen voorgoed verboden is, toen de dijkage van de Grote Waard was voltooid. In 1385 trok hertog Aelbrecht het verbod nogmaals voor Zevenbergen in, wat erop wijst, dat er nog altijd over werd getwist 96). Op 17 september 1385 legde hertog Aelbrecht de stad Dordrecht een boete op van 600 oude schilden, daar zij een gewelddadige „optocht” had ondernomen naar Zevenbergen, om de heer en de bewoners het moeren te verhinderen 97). Op 8 juni 1386 beloofde de heer van Zevenbergen niet meer te moeren in de gronden, die hij van de graaf van Holland in leen had (de nieuwe landen) doch alleen op zijn eigen grond: „niet meer moeren in de grafelijkheid verder dan mijn eigen oude land, dat ik nu bedijkt heb”. Hiermede nam de stad Dordrecht genoegen, zodat hertog Aelbrecht het geschil voor gesloten verklaarde 98).

Het rechter spelen in eigen zaak viel bij deze graaf van Holland niet in goede aarde. Enige jaren nadien, in 1388, ondervonden dit de zonen van de heer van Zevenbergen. Om een onbekende reden hadden zij met hun helpers twee mensen gedood. Hertog Aelbrecht legde hun een boete van 1900 pond op; bovendien moesten zij 1000 zielmissen laten lezen en met 100 man een voetval doen op het kerkhof van Geertruidenberg, in linnen kleren, barrevoets, blootshoofds en ongewapend 99).

In 1391 ontstond een geschil tussen de graaf van Holland en de heer van Zevenbergen, waarvan de aanleiding en de bijzonderheden niet bekend zijn. De laatste bood zijn verontschuldiging aan, als hij iets tegen de graaf misdreven had 100). De zaak schijnt volledig te zijn bijgelegd, daar Hugeman van Strijen in 1396 101) en 1400 102) weer onder de raadslieden van hertog Aelbrecht voorkomt, en hij in 1396 zelfs een zandbank in de maas te Aalburg als een erfleen van Holland ontving 103). Alaburg, onder Heusden gelegen, is een volgend bezit van het huis van Zevenbergen geworden. Voor de krijgstoct tegen de Oost-Friezen werd de heer van Zevenbergen in 1398 met 200 man opgeroepen 104).

De bedijking van de Grote Waard is in het begin van de 15 eeuw verwezenlijkt. Hertog Aelbrecht beval in 1402, dat het land van Strijen eveneens een stuk van de dijk moest maken, zoals de landen van Heusden, Altena en Zevenbergen deden 105). Er is gereconstrueerd, dat door deze bedijking tussen Zuid-Holland en Brabant een aaneengesloten verlanding, althans een aan beide zijden aansluitende dijk tot stand zou zijn gebracht. De archivalische gegevens, waarop Hingman deze conclusie steunde 106), zijn allerm minst dwingend voor deze opvatting; zij zijn ook voor een geheel andere uitleg vatbaar. Dit vraagstuk is hier niet van veel belang, daar het zeker is, dat Zevenbergen direkt bij de dijkage betrokken was, die vanzelfsprekend op de bedijkingen in het eigen gebied van invloed zijn geweest. Op hetzelfde tijdstip immers zijn in de heerlijkheid op verschillende plaatsen inpolderingen ontworpen of voltooid. In 1399 heeft Godevaert van den Houte ten gunste van de stad een rente gevestigd op een perceel weiland, gelegen ten westen van de „Berkens Made” en ten noorden van de Mark 107). Aert van den Houte verkocht in 1402 elf gemeten grond aan de stad, waarvan twee bunders gelegen waren in het gors van Jan Lam van den Houte en de andere percelen bij of in de stad 108). In hetzelfde jaar vestigde hij ten gunste van de stad een rente op weilanden in de „Hoghe Made”, het „Jan Lamgors”, op de „Nol van de Hoghe Made” en in het „Melis Blok”, dat noord en noord-oost van de Mark gelegen was 109). Ridder Jan van den Houte verkocht in 1405 5 gemeten land aan de stad, onder voorwaarde dat het naar hem of zijn erven zou terugkeren als het bedijkt was 110). Deze grond is waarschijnlijk voor de zoutnering gebruikt. De gegevens tonen aan, dat er in de omgeving van het Lammergors 111) nieuwe gronden in gebruik zijn genomen, die nog niet bedijkt reeds als weiland in gebruik waren (made weide), en dat het in de bedoeling lag deze te bedijken. Tot goed begrip van een en ander moet erop gewezen worden, dat het land van Zevenbergen nog zeer beperkt van omvang was. Vanaf het Oudland zijn eerst naar het westen toe nieuwe gronden gewonnen. Uit de bovengenoemde akten volgt eveneens, dat de stad reeds kapitaalkrachtig genoeg was om geldleningen te verstrekken, of om in elk geval een deel van haar kapitaal in de landaanwinning te steken. Duidelijk is de volgende fase bereikt; het winnen van nieuwland is geen zaak meer van de heer alleen, doch de stad en particulieren zijn er daadwerkelijk bij betrokken.

Het juiste jaar van overlijden van Hugeman II is niet bekend. In 1405 wordt de „jonker” van Zevenbergen door de graaf van Holland voor de oorlog opgeroepen 112). De term van jonker duidt aan, dat de oudste zoon van de heer hem weliswaar in de krijg verving, doch dat hij nog niet als heer fungeerde. De eerste vermelding van de nieuwe heer valt voor in 1407, zodat kan worden aangenomen, dat Hugeman II tussen 1405 en 1407, afgerond op c. 1406,

door zijn zoon is opgevolgd. Enige gegevens wijzen erop, dat de zoon pas in 1410 definitief als heer van Zevenbergen is erkend of aangenomen, zodat het niet uitgesloten is, dat Hugeman II tot 1410 heeft geleefd.

6. GERRIT, (1406)-1427.

In het jaar 1407 riep de graaf van Holland zijn leenmannen en hun soldaten op naar Woudrichem, waar hij een leger verzameld had tegen de hertog van Gelre 113). Onder hen is Gerrit genoemd als heer van Zevenbergen. Op 10 februari 1410 werd hij beleend met „het huis van Zevenbergen met de uiterste gracht tot de uiterste kant toe, die tot het huis behoort” 114). Volgens dezelfde akte leefde zijn moeder Geertruide van Heesbeen nog, die het ambacht van Heesbeen bezat, dat later aan het huis van Zevenbergen is gekomen. Het kasteel was Gerrit aanbestorven door de dood van zijn vader Hugeman. Deze had in het jaar 1403 beschikkingen getroffen ten gunste van zijn elf bastaardkinderen. Onjuist is derhalve de gevolgtrekking, dat hij geen wettige nakomelingen bezat 116), daar Gerrit wel degelijk zijn wettige zoon was. Blijkens de omschrijving van de akte lag het kasteel van Zevenbergen op de rand van het watergebied.

De graaf van Holland beleende hem in 1410 met landerijen, tussen Zevenbergen en de Hollandse dijk gelegen 117). Van het nieuwe gebied had Jacob, heer van Strijen, ten gunste van Gerrit afstand gedaan. Het lag „tussen de oude Hollandse dijk en Zevenbergen, binnen de nieuwe dijkage, die op deze tijd begonnen is. Het strekt zich zuidwaarts uit tot aan de scheisloot en voorts tot de weg; oostwaarts over de Meeren tot aan het goed van Willem van Dongen op de Zwaluwe en mede honderd roeden over de nieuwe dijk heen, die onze neef (Jacob of Gerrit?) van de graaf in leen hield”. Vermoedelijk is hier een streek bedoeld ten noorden van het Oudland, tussen Zwaluwe en de Meeren (noordwest van de stad Zevenbergen) gelegen. Het was een nieuwwand, waar deze bedijking begonnen was. Principieel viel het onder de heer van Strijen, doch deze deed er afstand van. Zo kreeg de heer van Zevenbergen, althans voor dit gebied, weer een direkt leenverband met Holland. Misschien is er enige bedijking of omkading geschied. Latere gegevens wijzen er echter op, dat dit deel van de heerlijkheid pas in de loop van de 16e eeuw blijvend gewonnen is.

Kort daarna blijkt uit meerdere akten, dat er een belangrijke dijkage aan de gang was, vermoedelijk ten noorden van de stad. Lenaert Matijs schonk aan de stad 5½ bunders land, om er dijk-aarde uit te halen, welk lang gelegen was beneden „Craytenborch”

in het „Danens bloc" 118). Aert van den Houte gaf de stad de vrije hand in een perceel, achter Craytenborch op de „hoge Made" gelegen, en in een „Noirt" van ruim 8 gemeten, die men het „Wil-mans Gors" noemde; eveneens in andere percelen, waar de stad dijkspecie mocht halen. Als het land met een „zoute moerdijk" werd omgeven, zouden Aert of zijn nakomelingen het weer in bezit mogen nemen 119). De zoute moerdijk wijst erop, dat het bedoelde land nog direkt aan het open buitenwater lag. De naam van Craytenborch moet onder Zevenbergen gezocht worden, al komt hij ook onder Etten als de naam van een polder voor. Er zijn immers geen aanwijzingen, dat de stad of de heer van Zevenbergen bevoegdheden hebben gehad ten zuiden van de Mark.

Gerrit van Zevenbergen zette in het graafschap Holland de goede tradities voort van zijn vader. Bij de opmaking van verschillende oorkonden van de graaf trad hij als getuige en raadsman op 120). In 1414 blijkt hij tevens ambachtsheer van Wioldracht te zijn 121). Hij was hertog Willem van Beieren zeer verknocht. Doch zijn roem, en tevens zijn ondergang, komen op rekening van de felle vastberadenheid, waarmede hij de partij koos van Jacoba van Beieren.

Deze dochter van Willem II van Beieren, graaf van Holland, Zeeland en Henegouwen, volgde in 1417 haar vader op. Holland was al verscheurd door de Hoekse en Kabeljauwse twisten. De tegenstellingen werden nog verscherpt door het feit, dat de Kabeljauwsen Jacoba niet als gravin wilden erkennen, omdat volgens hen Holland een zwaardleen was, dat niet op de vrouwelijke linie kon overgaan. Jan van Beieren, oom van Jacoba, verliet de geestelijke stand en wierp zich op als de wettige opvolger van zijn broer. Jacoba, reeds weduwe van de Franse dauphin, huwde met hertog Jan van Brabant en na de ontbinding van dit huwelijk met Humphrey van Gloucester, broer van de Engelse koning. Doch geen van beide landen verleende haar enige steun van betekenis. De partijen in Holland bestreden elkaar met de wapenen. Jacoba nam persoonlijk aan de veldtochten deel, die tot doel hadden de steden en gewesten onder haar gehoorzaamheid te brengen. In 1419 werd zij gedwongen een nadelig verdrag met Jan van Beieren te sluiten. Na diens dood erfde Philips van Bourgondië zijn rechten in de graafschappen. De krijgskansen waren Jacoba niet gunstig. In 1428 moest zij de „Zoen van Delft" aanvaarden, waarbij Jacoba in naam gravin bleef, terwijl Philips tot ruwaard werd aangesteld en in feite het bestuur volledig in handen kreeg. Jacoba had beloofd geen nieuw huwelijk te sluiten buiten voorkennis van Philips van Bourgondië. Haar huwelijk met Humphrey was inmiddels ongeldig verklaard. Toen zij in 1432 een geheim huwelijk gesloten had met Frank van Borsselen, een Zeeuws edelman, dwong Philips van Bourgondië haar de laatste rechten af te staan. Zij stierf in 1436.

Reeds in 1416 had Gerrit van Strijen het initiatief genomen om Hendrik van der Lek en de steden Geertruidenberg, Heusden, Woudrichem en andere te laten beloven vrouwe Jacoba na de dood van haar vader als gravin van Holland te erkennen en te huldigen 122). Samen met Engelbrecht van Nassau trad hij in 1417 op bij de uitvaardiging van oorkonden door Jacoba 123); vanaf de eerste dagen van haar optreden als gravin van Holland stond Gerrit van Zevenbergen haar terzijde. Doch toen vrouwe Jacoba in 1419 voor Jan van Beieren moest onderdoen, werd ook hij gedwongen een verbond met hem te sluiten 124), dat hij van zich afwierp toen de tijd van handelen weer gekomen was. Op 10 oktober stelde hertog Jan van Brabant hem in het bezit van het land van Mechelen, met de belofte hem voor het einde van het jaar ook de dorpen Engelen en Vlijmen te zullen geven 125). Het is niet bekend, hoeveel effect deze schenkingen hebben gehad. Wel bezit de heer van Zevenbergen in 1483 nog een leenhof onder Vlimmeren, in de omgeving van Mechelen. Van krijgsbedrijven in de direkte omgeving van Zevenbergen is niets bekend; wel dat Gerrit van Zevenbergen in meerdere veldtochten vrouwe Jacoba diende. In 1426 vroeg zij de heer van Breda, niet tegen die van Zevenbergen op te treden. Zij hadden een scheepslading bier, voor de vijand in Zeeland bestemd, in beslag genomen. Het vervoer van bier was vanouds in handen van de schippers van Breda 126). Zelfs dit op zich vrij onbelangrijke detail demonstreert, hoe gecompliceerd de verhoudingen lagen.

Tegen het einde van het jaar 1426 ondernam hertog Philips van Bourgondië een veldtocht naar Holland om de opstandige heren en steden te bedwingen. Hij stuurde jonker Jacob van Gaasbeke naar de heer van Zevenbergen met het voorstel, dat deze zich neutraal en rustig zou houden; daar had de hertog zelfs een belangrijke som geld voor over. Als de hertog een veldslag tegen vrouwe Jacoba zou leveren, was Gerrit van Zevenbergen vrij zich te scharen aan welke zijde hij wilde. Dit voorstel van de intrigant wees Gerrit met verontwaardiging af; hij zei tot het uiterste aan de zijde van de landsvrouwe te blijven staan. Dit fiere antwoord aan de Bourgondiër heeft hij duur moeten betalen.

In het begin van januari 1427 sloeg Philips van Bourgondië het beleg om Zevenbergen, dat 14 weken duurde. Hij sloot de stad te land en te water in. Een krijgsman uit zijn leger heeft het volgende merkwaardige verhaal over het beleg gegeven :: „Men zegt, dat in de nabijheid een onoverwinnelijke stad ligt, die Zevenbergen genoemd wordt, en dat zich daar een grote vijandelijke troepenmacht bevindt. Haar krijgslieden zijn brutaal en beroemen zich erop, dat zij zelfs de pest niet vrezen, omdat hun stad van alle kanten door de zee omgeven en met een dikke muur en torens verstrekt is. Zij zeggen, dat wij geen overwinning meer zullen behalen zolang Zevenbergen bestaat; en als Zevenbergen valt, dat wij dan de gehele

provincie zonder strijd cadeau krijgen. Toen de onzen dit hoorden, waren zij vrolijk; zij maakten de vloot gereed en voeren met spoed naar de stad. Het water rondom de stad was geheel met schepen bedekt, van het vasteland tot aan de wallen, zodat men droogvoets de stad bereiken kon. Op de aaneengesloten schepen werden huizen gebouwd. Die huizen waren versierd met tapijten en allerhande kostbaarheden. Men kookte er eten; er werd gegeten en gedronken, zodat het erop leek, dat het geen schepen doch paleizen waren. De soldaten begaven zich binnen de stad en voerden burgers mee naar de schepen, die zij uithoorden over de geheimen van de bezetting. Wij beraadslaagden hoe wij de stad het beste konden aanvallen; daarna zijn de verschillende oorlogsmachines in werking gesteld”.

Volgens een andere kroniekschrijver vonden er enkel wat schermselingen plaats; „ende daar bleever doot an beeder zijden, maar die van binnen verloren meest”. De hertog ging niet tot de aanval over; de heer van Zevenbergen rekende op ontzet van buitenaf, doch niemand kwam opdagen. Zo had het spel van kat en muis nog lang kunnen doorgaan. Maar de inwoners van Zevenbergen, die inmiddels gehoord hadden van een bestand, door de hertog van Bourgondië aangeboden, stonden tegen hun heer en zijn vrienden op, en dwongen hem de stad over te geven. Hadden zij nog even geduld gehad, dan was de zaak mogelijk anders verlopen; sommige berichten spreken ervan, dat in het leger van Philips de pest heerste, en dat hij op het punt stond het beleg op te breken. Op 11 april 1427 moest Gerrit de zware voorwaarden van capitulatie aannemen. De heer van Zevenbergen en alle edelen, die met hem in de stad waren, werden gevangen genomen en op 13 april naar Rijssel gevoerd, waar zij vastgehouden zouden worden zolang het de hertog beliefte. Het lijfsbehoud hadden zij vóór de overgave bedongen. Alle wapentuig, zoals bussen, buskruit, stenen en bogen, moest worden ingeleverd. Het gewone krijgsvolk kreeg vrije aftocht na beloofd te hebben niet meer tegen de hertog te strijden. De gevangenen in Zevenbergen werden vrijgelaten. De poorters en ingezetenen van Zevenbergen erkenden Philips als graaf van Holland. Gerrit van Zevenbergen moest zich onderwerpen met de volgende woorden:

„Hoogeboren Vorst, genadigde Heer! Ik ben in overtreding geweest tegen uwe genade en uw landen en onderzaten, waarvoor ik u vergeving vraag en mij als uw gevangene beschikbaar stel. Voorts draag ik u mijn stad, slot land, heerlijkheid en onderzaten van Zevenbergen op met alles wat daarbij behoort, met uitzondering van mijn lijf; en bid ootmoedelijk, dat uwe genade mij wil vergeven, en ook de ridders en knechten, die bij mij waren en met mij in gevangenschap vertrekken”.

Van deze edelen zijn enkele namen bekend: Floris van Haamstede, de heer van Kruiningen, Jan van Oostende, Johan van Haamstede, Diederik van Zantvoort en Pieter van Botlant 127).

Op zichzelf lijken de capitulatie-voorwaarden niet onredelijk zwaar. Door het lange beleg schijnt Philips dermate geprikkeld te zijn geraakt, dat hij de stad geheel liet ontmantelen. De stadsmuren en poorten werden tot de grond toe afgebroken en zijn nadien niet meer herbouwd. Waarschijnlijk is ook het kasteel van zijn kracht beroofd. Er zijn aanwijzingen, dat dit oorspronkelijk in het noorden van de stad stond; later is het ten zuid-westen van de Markt herbouwd. In 1428, toen de zaken in Holland geregeld waren, verklaarde de hertog, dat de stad en het slot van Zevenbergen niet naar de vorige eigenaar terugkeerden, doch dat die aan hem bleven, omdat hij ze met het zwaard had veroverd 128). Het beslag op de heerlijkheid bleef tot 1453 gehandhaafd. Gerrit heeft zijn land niet meer teruggezien; lang heeft hij in Rijssel gevangen gezeten. Volgens een schrijver is hij na tien jaren gijzeling vrijgelaten, en zwierf hij daarna in de bitterste armoede door veel streken. In 1452 is hij te Keizersweerd aan de Rijn overleden.

7. PHILIPS III, DE GOEDE, HERTOG VAN BOURGONDIE, 1427-1453.

Tussen de verovering van de stad in 1427 en de opheffing van het beslag op de heerlijkheid in 1453 is Philips van Bourgondië heer van Zevenbergen geweest. Het bestuur van de heerlijkheid heeft hij voor het grootste deel aan zijn raad en rekenkamer overgelaten; de baten streek hij via zijn rentmeester van Zevenbergen op.

Wegens een onenigheid met de stad Dordrecht liet Philips in 1429 de grafelijke munt vandaar naar Zevenbergen overbrengen 129). Deze maatregel was niet bedoeld om de stad er weer bovenop te helpen, doch alleen om Dordrecht te straffen. In december 1429 zijn in Zevenbergen munten geslagen voor de hertog van Brabant 130), doch in augustus 1430 blijkt de munt weer naar Dordrecht te zijn teruggekeerd 131).

In 1429 sloot de stad Zevenbergen een akkoord met Zierikzee, Steenberg, Reimerswaal, Tholen en Oudenbosch over de zoutnering 132). De steden spraken af, dat de termijn voor het zoutzieden lopen zou van half maart tot St. Maarten. Op overtredingen werd een boete van 100 boergoense schilden gesteld, waarvan de kerk, de heer en de stad elk eenderde kregen. Door de aangesloten steden zou geen zout meer verkocht worden aan de kopers van zout te Hulst en andere steden, die zich niet aan de ordonnantie hielden. Op 20 november 1429 verkocht iemand voor de schepenen van Zevenbergen aan de Kartuziers van Geertruidenberg een rente

van 2 vaten zout uit een pannekeet 133). In feite ging hij met het klooster een geldlening aan, vermoedelijk ter financiering van zijn zoutbedrijf. In 1430 kocht de stad enige zoutmoeren aan van de graaf van Holland, namelijk 200 bunders veen, gelegen aan de Zevenbergse dijk ten oosten van de „Wechslote” 134).

Dit alles betekent geenszins, dat de stad na de ramp van 1427 een opleving ondervond. Het akkoord over het zoutzieden toont integendeel aan, dat deze tak van nijverheid er niet al te best aan toe was; de steden konden slechts het hoofd boven water houden door hun onderlinge concurrentie zoveel mogelijk aan banden te leggen. De stad Zevenbergen ging het in elk geval slecht. Sinds 1399 zijn de namen van de pastoors bekend; een kerk en parochie waren er al langer 135). Vóór de belegering van de stad was het ambt van pastoor zelfs zo goed, dat twee personen tegelijk met het pastoraat waren bekleed. Officieel sprak men toen van: semirectores, een beetje ondeugend te vertalen met: twee halve pastoors. In 1399 waren dit Ysbrand en Hugo. Uit 1436 zijn Cornelis Klaassen en Johannes Hoyer bekend. Maar in 1438 is door de bisschop van Luik toestemming gegeven de andere helft van het ambt op te heffen, omdat de stad zo ontvolkt was, dat één pastoor voldoende was voor de zielzorg. De inkomsten waren trouwens nauwelijks voor één genoeg. In 1427 is in de kerk een nieuw altaar ter ere van de H. Geest gesticht. Misschien heeft dit feit een diepere ondergrond of bedoeling gehad, omdat men toen bij wijze van spreken leefde en ademde in de symboliek. In de middeleeuwen was de H. Geest vooral vereerd als „vader van de armen”. Opmerkelijk is in elk geval, dat dit altaar wordt gesticht ten tijde van een der ernstigste dieptepunten in het bestaan van Zevenbergen.

Volgens een oorkonde van 1431 136) lagen de moergronden, in 1430 door de stad gekocht, bij de Wijvenkeene, tussen de Zevenbergse dijk en „Den Broec”. De akte zegt, dat het voor het land „van grote nood” was dit nieuwland te bedijken. Het kan een teken zijn, dat Zevenbergen na de ramp van 1427 zijn rol in handel en scheepvaart, zo die al bestaan had, definitief heeft moeten laten vallen en vrij abrupt moest overschakelen naar de agrarische sector. De zoutnering was al langer op haar retour.

Bij het overlijden van Gerrit van Zevenbergen was de heerlijkheid nog altijd geconfisceerd. Zelfs zijn zoon Aernt is niet in het bezit ervan gesteld, vermoedelijk omdat hij ook daadwerkelijk aan het verzet en de strijd had deelgenomen. In 1449-'51 vindt men nog een rekening van de heerlijkheid, afgelegd aan de hertog van Bourgondië 137). Pas in 1453 en vermoedelijk na de dood van Aernt is de kleinzoon van Gerrit, ook Aernt van Zevenbergen genaamd, door de hertog van Bourgondië als zijn leenman in de heerlijkheid toegelaten 138).

(Wordt vervolgd).

A. DELAHAYE.

AANTEKENINGEN :

1. Van den Bergh, Oorkondenboek van Holland, I, 183.
2. Ibidem, 167.
3. Van Mieris, Groot Charterboek der graven van Holland en Zeeland. I, 137.
4. Van Rheineck Leyssius, De eerste heren van Zevenbergen. In: Ned. Leeuw, 1935.
5. Van den Bergh, o.c. I, 167.
6. Van den Bergh, o.c. I, 402.
7. Van Rheineck Leyssius, o.c.
8. A. R. A. H. Leenkamer, nr 88.
9. A. R. A. H. Leenkamer, nr 78.
10. Van Mieris, o.c. I, 509.
heid van Breda, nr. 38.
11. Cerutti, F. F. X. Middeleeuwse rechtsbronnen van stad en heerlijk-
12. A. R. A. H. Register paalscheiding, Cas 6, nr 77.
13. Commissie van Openbare onderstand Brugge. Fonds St. Jans-hospitaal, Charter 135.
14. R. A. Gent, Archief der abdij Zoetendaal.
15. N. D. R. I. reg. nr 57.
16. Van Mieris, o.c. I, 509.
17. In 1293 treedt Nicolaas van Putten als heer van Strijen op. Van den Bergh, o.c. II, 844.
18. N. D. R. I, reg. nr 96.
19. Groot Seminarie Brugge. Charter 376. Chronica et cartularia monasterii de Dunis, blz. 221 e.v.
20. N. D. R. I, reg. nr 74.
21. N. D. R. I, reg. nr 53.
22. Van Mieris, o.c. II, 861.
23. A. R. A. H. Leenkamer, nr 78.
24. Van den Bergh, Gedenkstukken enz. 107.
25. Van Mieris, o.c. II, 168.
26. N. D. R. I, reg. nr 177.
27. N. D. R. I, reg. nr 145.
28. N. D. R. I, reg. nr 146.
29. Van Mieris, o.c. II, 364.
30. Archief der abdij van St. Bernards (nu te Bornem), Cartularia.
31. Cerutti, o.c. nr 124.
32. Van Mieris, o.c. I, 137.
33. Cerutti, o.c. nr 131.
34. Van Mieris, o.c. II, 395.
35. Van Mieris, o.c. II, 472.
36. Van Mieris, o.c. II, 527.
37. Van Mieris, o.c. II, 518.
38. Van Mieris, o.c. II, 598.
39. Van Mieris, o.c. II, 532.
40. N. D. R. I, reg. nr 237.
41. A. R. A. H. Leenkamer, nr 32.
42. N. D. R. I, reg. nr 287.
43. N. D. R. I, reg. nr 323.
44. Nijhoff, Gedenkwaardigheden enz. I. 444.
45. N. D. R. I, reg. nr 460.
46. Hermans, Analytische opgave enz. blz. 315.
47. N. D. R. I, Lenen, nr 384.
48. N. D. R. I, reg. nr 499.
49. N. D. R. I, reg. nr 568.
50. N. D. R. I, reg. nr 620.
51. A. R. A. Brussel, Fonds Arenberg.
52. A. R. A. H. Leenkamer, nr 78.
53. A. R. A. Brussel. Charters van Brabant, nrs. 2782 en 2783.
54. Ibidem, nr 4752.
55. Van Mieris, o.c. III, 347, 549.
56. Van Mieris, o.c. III, 361, 362.
57. Hermans, o.c. blz. 330.
58. Hermans, o.c. blz. 330.
59. Van Mieris, o.c. III, 643.
60. Van Mieris, o.c. III, 718.
61. Van Mieris, o.c. III, 346.
62. Een hoeve is hier niet als hofstede bedoeld, doch als landmaat, die c. 12 bunders omvat.

63. N. D. R. I. reg. nr 711.
64. N. D. R. I. reg. nr 721.
65. N. D. R. I. reg. nr 745.
66. Cerutti, o.c. nr 268.
67. In 1290 werd het oude land van Breda verdeeld in de heerlijkheden Breda en Bergen op Zoom; een deel bleef onverdeeld en gemeenschappelijk tussen de beide heren, o.a. het hier genoemde gebied van Hoeven. In 1458 vond de definitieve verdeling plaats.
68. Cerutti, o.c. nr 271.
69. N. D. R. I. reg. nr 774.
70. Cerutti, o.c. nr 278.
71. Van Mieris, o.c. III, 492.
72. Ambachtsheerlijkheid = in Holland een door de graaf uitgegeven heerlijkheid, wier rechten en jurisdictie over het algemeen lager stonden dan de andere grondheerlijkheden.
73. Cerutti, o.c. nr 279.
74. Streek en polder onder Geertruidenberg.
75. Cerutti, o.c. nr 280.
76. Van Mieris, o.c. III, 619.
77. N. D. R. I. reg. nr 829.
78. N. D. R. I. reg. nr 833.
79. N. D. R. I. reg. nr 835.
80. N. D. R. I. reg. nr 836.
81. Cerutti, o.c. nr 293.
82. N. D. R. I. reg. nr 717.
83. N. D. R. I. reg. nr 719.
84. N. D. R. I. reg. nr 705.
85. N. D. R. I. reg. nr 718.
86. N. D. R. I. reg. nr 726.
87. N. D. R. I. reg. nr 726.
88. N. D. R. I. reg. nr 736.
89. N. D. R. I. reg. nrs 803, 804.
90. Van Mieris, o.c. III, 350 - 352.
91. R. A. Antwerpen. Cartularium Geertruidenberg, fol. 41.
92. A. R. A. Brussel. Fonds Arenberg. Charter van 1397.
93. A. R. A. Brussel. Fonds Arenberg. Charter van 1400.
94. Van Mieris o.c. III, 390.
95. Van Mieris, o.c. III, 411.
96. N. D. R. I. reg. nr 763.
97. Van Mieris, o.c. I, 428.
98. Van Mieris, o.c. III, 443.
99. Van Mieris, o.c. III, 501.
100. Van Mieris, o.c. III, 582.
101. Van Mieris, o.c. III, 643.
102. Van Mieris, o.c. III, 718.
103. Van Mieris, o.c. III, 650.
104. Van Mieris, o.c. III, 673.
105. Van Mieris, o.c. III, 755.
106. Hingman, J. H. De Maas en de dijken van den Zuid-Hollandschen Waard, 1885.
107. A. R. A. Brussel. Fonds Arenberg. Charter van 1398.
108. A. R. A. Brussel. Fonds Arenberg. Charter van 1402.
109. A. R. A. Brussel. Fonds Arenberg. Charter van 1402.
110. A. R. A. Brussel. Fonds Arenberg. Charter van 1405.
111. Het Lammergors is derhalve genoemd naar Jan Lam; volksetymologie heeft er Lammergors van gemaakt.
112. Van Mieris, o.c. IV, 20.
113. Van Mieris, o.c. IV, 84.
114. Van Mieris, o.c. IV, 135.
115. N. D. R., II. blz. 224.
116. Boeren, P. C. Hambroek en Gageldonk. In: Oranjeboom, 1959, blz. 125.
117. Van Mieris, o.c. IV, 158.
118. A. R. A. Brussel. Fonds Arenberg. Charter van 1410.
119. A. R. A. Brussel. Fonds Arenberg. Charter van 1411.
120. Van Mieris, o.c. IV, 222, 233, 311.
121. Van Mieris, o.c. IV, 313.
122. Van Mieris, o.c. IV, 384.
123. Hermans, o.c. 334, 335.
124. Hermans, o.c. 336.
125. A. R. A. Brussel. Leenhof van Brabant, nr 119, fol. 49.
126. Van Mieris, o.c. IV, 840.

127. Van Mieris, o.c. IV, 883 - 885.
128. Van Mieris, o.c. IV, 919.
129. Van Mieris, o.c. IV, 946.
130. A. R. A. H. Leenkamer, Commissiones Burgundiae, Cas N. fol 9.
131. Van de Wall, Handvesten van Dordrecht, II, 510.
132. N. D. R. I, reg. nr 1266.
133. R. A. Antwerpen, Cartularium Geertruidenberg.
134. Van Mieris, o.c. IV, 974.
135. Juten, G. C. A. Kerkelijke beneficiën in het voormalig dekenaat Hilvarenbeek. In: Taxandria, 1922, blz. 248.
136. Van Mieris, o.c. IV, 995.
137. A. R. A. H. Rekenkamer van Holland, nr 3292.
138. Voor deze studie is dankbaar gebruik gemaakt van diverse aantekeningen en verwijzingen van mijn voorganger in het archivariaat, Dr. F. Brekelmans te Breda.

* * *

